

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMİ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK
VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR BAZI TESPİT
VE DEĞERLENDİRMELER**

Hakan ENGİN*

ÖZ

Tulça yerleşim yerinin XV. yüzyıl başlarında Osmanlı idaresine girdiği bilinmektedir. XVII. yüzyılda ise artık bir kazâ statüsündedir. Stratejik konumu ve nehre yakın bir bölgede olması, yerleşim yerinin limanını ön plana çıkarmış ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmuştur. Osmanlı idaresinde Tulça şehri ile ilgili birkaç istisna dışında yeterince akademik çalışma yapılmamış ve şehir, maalesef Türk tarihçiliğinde hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Tulça, Osmanlı idaresinde birçok defa Kazak saldırıları ve yağmalarına maruz kalmış, savaşlarda ise Rus orduları tarafından istila edilerek tahrip edilmiştir. Her savaş esnasında şehrin yerleşik unsurları, kısmi olarak yer değişirmiş ve savaşlardan sonra tekrar yerleşim yerlerine dönmüşlerdir. Bu durum, şehrin demografik ve ekonomik yapısını bozduğu kadar, Osmanlı mali kaynaklarını bu bağlamda sekteye uğratmıştır. Buna rağmen Osmanlı yönetimi, gerek Müslüman gerekse gayrimüslim ahaliyi rencide etmemeye çalışmış, muhtelif formüller geliştirerek vergilerini ödemede kolaylık sağlamıştır. Bu makale, Osmanlı idaresinde Tulça şehrinin tarihi gelişimini birincil kaynaklara başvurarak anlamlandırmaya ve monografik bir yöntem izleyerek değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bu manada döneminin güncel evraklarıyla birlikte XIX. yüzyıla kadar tahrir ve cizye defterleri, zikredilen yüzyılın ortalarına doğru ise şehrin demografik ve sosyo-ekonomik yapısını analiz etmeyi sağlayan nüfus ve temettuat defterleri de önemli ölçüde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Temettuat, Tulcea, Tulça, Tuna.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, ORCID: orcid.org/0000-0003-3757-8984, E-posta: hakanengin@aydin.edu.tr



HAKAN ENGİN

**KAZÂ OF TULÇA (TULCEA) UNDER OTTOMAN RULE:
DEMOGRAPHIC AND SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE
ACCORDING TO OFFICIAL SOURCES**

ABSTRACT

It is known that the settlement of Tulcea came under Ottoman rule at the beginning of the 15th century. In the seventeenth century, it was already a kaza. Its strategic location and proximity to the river brought the port of the settlement to the forefront and its development was mostly economic. Unfortunately, with a few exceptions, a direct academic study on the city of Tulcea under Ottoman rule has not yet been conducted in Turkey and has not received the attention it deserves. The city was repeatedly subjected to Cossack attacks and looting, and in wars it was overrun and destroyed by Russian armies. During each war, the inhabitants of the city were partially displaced and returned to their settlements after each war. This situation disrupted the demographic and economic structure of the city, as well as the Ottoman financial resources. Nevertheless, the central government tried not to offend both the Muslim and non-Muslim inhabitants and facilitated the payment of taxes by developing various formulas. This article attempts to understand the historical development of the city of Tulcea under Ottoman rule by directly referring to official sources and to studying the history of this historical city with a monographic method. In this sense, tahrir and jizya registers, contemporary documents, and especially the population and dividend registers of the nineteenth century, which allow us to analyze the demographic and socio-economic structure of the city, have been evaluated together to a great extent.

Keywords: Danube, Ottoman, Temettuat, Tulcea, Tulça.

EXTENDED ABSTRACT

It is known that the settlement of Tulcea came under Ottoman rule at the beginning of the 15th century. In the 17th century, it was already a kazâ. Strategic location and close to the river, it brought the port of the settlement to the forefront and contributed to its economic development. With a few exceptions, the city of Tulcea under Ottoman rule has not been sufficiently studied, and unfortunately, the city has not received the attention it deserves in Turkish historiography.

The city of Tulcea is located on the right bank of the Hızır Ilyas, one of the three tributaries of the Danube as it enters the delta area in the North Dobrudja region, in the southeast of today's Romanian territory. In Ottoman

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

sources it is written as ”طولجه“، ”طولجی“، ”تولجه“; It is read as Tulcea, Tolcı, Tolça, and Tulçı.

After the Ottomans began to advance in the Balkan geography, Walachia in the 15th century and Moldovia in the 16th century had to accept Ottoman rule as dependent principalities on condition that they were free in their internal affairs. However, this did not prevent occasional periods of crisis in relations between the two principalities and the Ottoman Empire. In the first quarter of the 15th century, the Ottomans organized raids on the Voivodeship of Walachia because it cooperated with the Hungarian Kingdom and interfered in Ottoman internal affairs (1419). Probably around the same time, the Ottomans annexed the Dobrudja region as well as the settlement of Tulcea. Thus, important land and river trade routes of the region came under Ottoman rule.

After the sovereignty was established in Tulcea, this settlement was administratively a karye (village) of Hırsova Kazâsı in Silistre Sanjak. Previously a village under the kazâ of Hırsova, Tulcea had a harbor and was part of the Ottoman sultan’s revenues.

According to the official records, in 1577, 1589, and for almost the entire 17th century, Tulcea was absorbed into the Ottoman administration as a kazâ. The Ottoman rule in the region accelerated the development of the settlement and its strategic location on the Danube River made it increasingly important. According to the records of the 16th century, it continued its development with important customs traffic not only from the riverside but also from the landside.

The port of Tulcea had an important mission in the region for the import and export of grain, livestock, salt, honey, leather, oil products, timber, wine, bacon, wool, cloth, and other products according to the procedures set out in the Ottoman codes. According to the records dated 1639, it is seen that all kinds of cereals and pulses such as rye, millet, barley, lentils, tobacco, wine wort, flax, timber, animal husbandry, and beekeeping were important sources of income in Tulcea.

In addition to the economic and logistical opportunities provided by the port, Tulcea, like Dobrudja and the regions on the Danube, also played an important role in supplying Istanbul’s grain needs. It was also an important port for the supply of grain to the military elements of distant fortresses such as Azov and Sukhumi. All kinds of merchant ships coming and going from all parts of the Black Sea would enter through the mouth of the Danube and dock at the port of Tulcea. The main goods subject to customs were grain, flour, livestock, meat, salted and dried fish, wine, various fabrics, and slaves.

In addition to its importance as a port, the Russian threat that emerged in the north of the Black Sea from the 18th century onwards increased the importance of Tulcea as an Ottoman fortification and fortress as well as the Danube coast. There is information that the fortress was built by Sultan Osman II when he passed through here during the Polish Expedition. According to Evliya Çelebi, it was rebuilt by Sultan Murad IV in 1634. According to him, the fortress was more than rectangular, on a low rock by the Danube, with a strong stone structure and a circumference of 1060 paces. According to official sources, 167 local soldiers were serving in the fortress at the end of the 17th century. During the 1768-1774 Ottoman-Russian war, 433 soldiers from the Ottoman central army alone were wounded while defending the Tulcea fortress.

However, it was surrendered to the Russian armies and returned to the Ottomans with the Treaty of Küçük Kaynarca signed in 1774. It had suffered the same fate during the wars of 1787-1792 and 1806-1812. The inhabitants of the region had abandoned their homes due to the invasion. However, the fortress, which was returned to the Ottomans with the 1812 Treaty of Bucharest, underwent a different restoration. According to the new Ottoman military arrangement, the Tulcea Fortress was moved half an hour away. The reports of Mehmed Reşid Pasha, the commander of the castle, that the construction of the castle was completed in the first quarter of the 19th century, and some information in 1818 pointing to this, clearly show that it was moved from its current location to a different area with the expressions Old Tulcea fortress and New Tulcea fortress. At the same time, according to Bekir Efendi's (Binâ Emîni) report, the Old Tulcea Fortress had been relocated and rebuilt in another area half an hour away. The Dizdar of the Old Tulcea Fortress was appointed as the Dizdar of the New Tulcea Fortress. While the new settlement of the city of Tulcea was being built, its inhabitants were transferred to nearby fortresses and settlements due to both the invasion and the new zoning plan. After the construction process was completed, the people returned to their new settlements. It was probably at this time that the physical foundation of today's Tulcea settlement was laid. The newly built encirclement system in the city, consisting of 6 bastions, was militarily fortified like the Isaccea (İsakçı) enclosure. According to 1819 records, there were 320 local soldiers in the fortress. During the Ottoman-Russian War of 1828-1829, the city of Tulcea was again invaded by the Russians. In 1829, it was returned to the Ottomans with the Treaty of Edirne.

According to 1850 Ottoman cartographic data, the city of Tulcea had a large hinterland parallel to the Black Sea direction. It had a very large and intensive economic capacity. Official documents written towards the middle

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

of the same century provide important clues about the historical development of the city. In this study, the Ottoman “tahrir” and “cizye” registers are evaluated together with the population and revenue books of the nineteenth century. In this way, the city’s neighborhoods, villages, and central units were thoroughly analyzed. It also contributed to the socio-economic structure of the settlement. According to these data, in the mid-16th century, it was a village of the kaza of Hirsova, consisting of 8 neighborhoods and a total of 10 settlements, including “müsellem” and “Copts (Kipti)”, and units had 451 households and 229 “mucerrred” (single male) and 2 “bive” (widow). The most densely populated and oldest settlements were the villages of Somova (اوه سوم), Kataloyi (قتالوی/Cataloi) and Barkeş (بارکش/Barkesh). In the 1694 records, Sofular, Ermenioğlu Kışlası, Somova, Kurban Dede, Kataloyi, Beştepe-i Eflak, Siyavuşzâde Mehmed Ağa, Yeniköy, Barkeş, and an unnamed village were recorded. The effects of the devastation of the war are evident in the jizya documents after the Ottoman-Russian War of 1768-1774. The population density had decreased. The center of Tulcea as listed as “Nefs-i Tulça” and the neighborhood were not mentioned, but they were counted together with the retail population. As for the villages, the villages mentioned in the previous register did not exist, and the new ones consisted of Breslava/Breslov, Beshtepe, Somova and Barkesh.

Immediately after 1812, the Tulcea fortress, the center of the city, was severely destroyed by war and invasion, and the city was moved half an hour’s drive away. This obviously led to some administrative changes in neighborhood and village units. In the census records after 1831, the center of Tulcea consists of Varoş, Çayırçi (چایراچی), Breslav (برسلاو/براسلوو), sometimes (برسلاوه), Beştepe, Hüsnü Bey neighborhoods, as well as Kazakh, Coptic and Armenian neighborhoods. Kazakh and Coptic neighborhoods can be distinguished as Muslim and non-Muslim. The subordinate villages consisted of 6 towns, namely Kışla, Barkeş, Somova Kataloyi, Sopaklı (صوپاقلی) and Ferekatçe (فرهقتجه/Frecatei).

In the 1846 tax books, the neighborhoods of Varoş, Çayırbaşı, Beştepe, Kazak and Nurişay (نوری شاى), Kipti and Hüsnü Bey (حسنی بك) in the Tulcea district are listed, along with documents on the peripatetic population. The Hüsnü Bey neighborhood also seems to have been inhabited by subjects of foreign states. A new settlement was shown as Nurişay Mahallesi (نوری شاى) in the center of Tulcea. The administrative transformation of neighborhoods and villages is examined in detail in this article. Records dated 1834 indicate that the Muslim population residing in the center of Tulcea came mostly from Istanbul, Babadagi, Silistre, Turnovi, Zagre-i Atik, Ruse, and Dobrudja. In 1844-1845, the Muslim population mostly resided in

the area designated as Mahal-i Ehl-i Islam in the center of the Tulcea accident, consisting of a total of 89 households and 11 Muslim Kıpti households in the Kıpti neighborhood in the center (Nefs-i Tulça). In the registers of the same date, the proportion of the non-Muslim population was about 10 times the proportion of the Muslim population. While the Muslim population was mostly clustered in the city center, non-Muslim elements were more concentrated in the countryside. The Muslim population lived outside the city center in the towns of Kışla, Ferekatçe (Frecâtei), Kataloyi (Cataloi), and Yeniköy. And the entire Muslim population of Tulcea owned 1,563.5 acres of arable land in this geography. They were also engaged in various professions in the city center. In the 1841 tax revenue registers, the non-Muslim population of the center of Tulcea was clustered in the Beştepe neighborhood. The other settlements were Varoş, Breslav, Kazak, Çayır, and Hüsnü Bey neighborhoods in order of density. In the records dated 1844-1845, non-Muslims, including Armenians, Jews, Cossacks, and Copts, were settled in 10 neighborhoods in the center and 6 villages in the countryside. The most dense non-Muslim population of the center was in the Kazak neighborhood. Those who made a living from fishing were more concentrated than the other tradesmen groups. However, they were active in many occupational groups. According to the 1844-1845 censuses, a total of 379 non-Muslim households resided in 6 villages of the Tulcea. Among these villages, Sopaklı had the largest non-Muslim population with 213 households. It can be said that this village had almost the highest concentration of agricultural workers and agricultural production in the entire kazâ of Tulcea. The non-Muslim population had almost twice as much arable land as the Muslim population. They were also more intensively engaged in cattle and sheep breeding, apiculture, and milling than the Muslim population.

The kaza of Tulcea was a settlement in the Ottoman administration where port revenues were concentrated economically. Although it underwent administrative changes with the Tanzimat reform in the 19th century, it did not lose its characteristics as an kaza and a settlement. In general, the non-Muslim population is the majority in the city. The Muslim population, on the other hand, was more concentrated in the Tulcea center, but settled in only 4 villages. The Muslim population was engaged in agriculture in the city center and formed various craftsmen groups, while in the villages they mostly made a living through agricultural production. With the Tanzimat Reforms, the kaza was merged with four other kaza's and became a "Kaimakamlık", with Tulcea as its center.

OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSİ:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

Giriş: Osmanlı İdaresinde Tulça'nın Tarihi Gelişimi

Tulça şehri, bugünkü Romanya topraklarının güneydoğusunda, Kuzey Dobruca bölgesinde Tuna Nehri'nin delta alanına girerken ayrıldığı üç koldan biri olan Hızır İlyas'ın sağ yakasında yer alır. Osmanlı kaynaklarında “تولجه”¹, “طولجي”², “”³ şeklinde yazılır; Tulça, Tolcı, Tolça, ve Tulçı³ şeklinde okunur.⁴ Osmanlıların Balkan coğrafyasında ilerlemeye başlamasının ardından, XV. yüzyılda Eflâk ve XVI. yüzyılda Boğdan, iç işlerinde serbest olmak şartıyla haraç-güzâr vassal prenslikler olarak Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek durumunda kaldılar. Ancak bu durum, her iki prenslikle Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerde zaman zaman kriz dönemleri yaşanmasına engel olmadı.⁵ Osmanlılar, XV. yüzyılın ilk çeyreğinde Sultan I. Mehmed'e karşı Macar Krallığı ile işbirliği yapması üzerine, taht varisliği iddiasında bulunan Şehzâde Mustafa ve Şeyh Bedreddin'in sebep olduğu karışıklık zamanlarında, Osmanlı iç işlerine müdahil olan Eflâk Voyvodalığı üzerine akınlar düzenlediler (1419). Tuna Nehri'nin sağ kıyısında Yergögü (*Giurgiu/Yergögü-i Beri Yaka*) önemli bir askerî üs haline getirildi.⁶ Osmanlılar, muhtemelen aynı tarihlerde Dobruca bölgesini aldıkları gibi Tulça yerleşim yerini de ilhâk ettiler.⁷ Böylece bölgenin önemli kara ve nehir ticaret güzergâhları Osmanlıların eline geçmiş oldu.⁸ Tulça'da sağlanan hâkimiyet sonrasında bu yerleşim yeri, idari anlamda erken tarihlerde Silistre Sancağı'nda Hırsova kazâsına bağlı bir karye (köy) statüsündeydi.⁹ XVII. yüzyıla kadarki kayıtlarda da Hırsova kazâsına tâbi bir köy statüsünde olan Tulça, bir limana sahip ve pâdişâh haslarına dâhil bir yerleşim yeri idi. Ancak resmi kayıtlardan anlaşıldığına göre 1577, 1589¹⁰ yıllarında ve neredeyse bütün XVII. yüzyıl boyunca varlığını Tulça kadılığı olarak Osmanlı idaresine intibak edildiği kayıtlara

¹ BOA, *D.HSK. d.*, 25589, s. 1.

² BOA, *D.CMH. d.*, 27294, s. 2.

³ BOA, *D.MKF. d.*, 28280.

⁴ Mihai Maxim, “Tulça”, *DİA*, Cilt 41, İstanbul 1999, s. 360.

⁵ Cezmi Karasu, “XVI. ve XIX. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Merkezi, No: 2, Haziran 2013, s. 446.

⁶ Feridun Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, İş Bankası, İstanbul 2015, s. 107; Müstecib Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., S. 16, s. 34.

⁷ Maxim, *a.g.m.*, s. 360.

⁸ Nuredin İbrahim, *Dobruca'daki Müslüman Topuluğu ve Mânevi Hayatından Sayfalar*, Costanta 1999, s. 24.

⁹ Maxim, *a.g.m.*, s. 360.

¹⁰ BOA, A.DVNSMHM. d 66, hk. 121.

geçti.¹¹ Nitekim 1605 yılında Özi ve Aksu Kazaklarının isyanıyla cereyan eden saldırılarda alınacak tedbirler sıralanırken, Tulça'dan bir kazâ olarak bahsedilmektedir.¹² Buna karşılık XVI. ve XVII. yüzyıllarda mevcut tımar ve tahrir kayıtlarına göre Tulça yerleşim yeri Hırsova'ya bağlı bir karye statüsünde zikredilmesi de dikkat çekmektedir.

1. Tulça Kanunnâmesi ve Yerleşim Yerinin Ekonomik Hareketliliği

Bölgede kurulan Osmanlı hâkimiyeti, söz konusu yerleşim yerinin gelişimini hızlandırdı ve Tuna Nehri üzerindeki stratejik konumundan dolayı önemi gün gittikçe arttı. XVI. yüzyıl kayıtlarına göre sadece nehir açısından değil, aynı zamanda kara tarafından da önemli bir gümrük trafiğiyle gelişimini sürdürdü.¹³ 1530 yılına doğru iskeleden sağlanan gelirler, Kânunî Sultan Süleyman'ın veziriazamı Makbûl İbrahim Paşa'nın haslarına dâhil edildi.¹⁴ Tahıl, hayvan, tuz, bal, deri, yağ ürünleri, kereste, şarap pastırma,¹⁵ yün, kumaş ve sair ürünler, kanunnamelerde belirtilmiş usüllerle Eflak sınırı boyunca yer alan İbrail, İsakçı (İsaccea), Macin, Hırsova, Silistre, Niğbolu (Nikopol), Yergöğü (Giurgiu), Ruscuk, Turnu (Magurele), Vidin, Fethülislam ve Hırsova gibi limanlarla birlikte Tulça (Tulcea) iskelesi de aktif olarak kullanıldı ve bu limanlar olabildiğince birbiri ile etkileşim halindeydi.¹⁶

¹¹ İlgili örnekler için bkz. A.DVNSMHH. d 70 hk. 428; A.DVNSMHH. d 75 hk. 660, A.DVNSMHH. d 94 hk. 141 vs.

¹² BOA, A.DVNSMHH. d 75, hk. 524 (24 L 1013); “*Ve Moskov Kazaklarının ziyâde tuğyânı olub Özi ve ol-cânibde olan yalıların muhâfaza olunması mühim olmağla bundan âkdem Varna'dan on nefere ve nefs-i Balçık'dan yedi nefer ve nefs-i Mangalya'dan üç nefer ve nefs-i Köstence'den üç nefer ve nefs-i Karaharman'dan iki yüz nefer ve Baba kazâsından elli nefer tüfengci ve beş pâre şayka nefs-i İsakçı ve haslardan dört pâre ve kazâ-yı Tulca'dan iki pâre ve İsmâil Geçidi'nden sekiz pâre ve kazâ-yı Hırsova'dan dört pâre ve kazâ-yı Maçin'den bir pâre....*”

¹³ Anca Popescu, “Portul Tulcea în documente otomane din secolul al XVI-lea/ Tulcea harbour in 16th century Ottoman documents”, *Istro-Pontica 2: Studii și Comunicări de Istorie a Dobrogei Actele Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice Istro-Pontica. Tulcea - 505 ani de la prima atestare documentară*, Tulcea 28-30 septembrie 2014, s. 25.

¹⁴ Maxim, a.g.m., s. 360.

¹⁵ *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea I, volum îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Academiei Române, București 2000, s. 152; Friedrich Wilhelm von Bauer, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie, avec un Prospectus d'un Atlas Géographique et Militaire*, publics par Monsieur de B***, À Francfort; et Leipsic 1778, s. 26-27.

¹⁶ Mihai Maxim, “Ottoman Documents Concerning The Wallachian Salt in The Ports on The Lower Danube in The Second Half of The Sixteenth Century”, *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, Cilt II, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985, s. 409.

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

Mevcut kayıtlara göre 1639 yılına gelince Tulça karyesi yine Hırsova kazâsına bağlı bir köydür ve sâkinleri iskele hizmetinden dolayı 1638 yılında avâruz vergilerinden muaf tutulmuş ve iskele gelirleri iltizâma verilmişti.¹⁷ 1639 tarihli Tulça Kânunnâmesi, İsakçı ve Maçin iskeleleri ile birlikte düzenlenmiştir. Buna göre iskeleden geçen ve yük taşıyan at ve katırlardan 4, develerden 10 akçe alınırdı. Limandan geçen her çuval un, her fıçı şarap, her top kumaş ve yapağı ile pastırma gibi mallardan ayrı ayrı gümrük alınır ve geçit izni olarak da her bir davar için geçiş ücreti alınırdı. Tuna Nehri ile Tulça'ya yakın göllerden avlanan balıklardan elde edilen gelirin ¼ oranı, Tulça İskele emînine tahsis edilmiş, nehrin gerek aşağı gerekse yukarı tarafına geçen balık yüklü her bir gemi için gümrük talep edilmişti. Dârü'l harb olarak kabul edilen bölgelerden gelen ve Tulça iskelesinden geçen her gemiden gümrükle birlikte *geçit bâcı* alınır, tuzun yarısı ise miri için zapt edilirdi.¹⁸ Bununla birlikte bölgede bu yüzyılda tahsil edilen vergilerden anlaşıldığına göre *çavdar*, *darı*, *arpa*, *mercimek* gibi her türlü hububat ve bakliyatla *tütün*, *şarap şıra*, *keten*, *kereste* gibi ürünlerle, hayvancılık ve arıcılığın önemli gelir kaynakları olduğu görülmektedir.¹⁹

Tulça iskelesinin stratejik konumu, Osmanlı merkezî yönetiminin bölgedeki diğer limanlar gibi buraya gösterdiği ehemmiyeti de açıklamaktadır. Mesela 1587 yılında Osmanlı topraklarına gelen Lehistan elçisinin, Karadeniz üzerinden memleketine dönerken İsakçı, Maçin ve Tulça iskelesine yanında 70 fıçı ve 7 varil şarap, halılar, çini eşyalar ve sair mallarla emniyetli bir şekilde geçmesi sağlandı. Ancak iskelelerdeki görevlilere elçinin yanında *memnû metâ* var ise bunların geçişine kesinlikle müsaade edilmemesi emredildi.²⁰ Diğer taraftan Osmanlı askerî birliklerinin zahiresi için Niğbolu'dan gönderilen nüzûl de gemilere yüklenerek Tulça iskelesine ve buradan Karadeniz üzerinden Trabzon ve Anadolu'nun Karadeniz kıyısındaki diğer iskelelere;²¹ Vidin ve çevresinden tedarik edilen zahire ve diğer ürünler de aynı güzergâhla Batum'a gönderilirdi.²² Stratejik konumu önemli olan Tulça iskelesinin savaş zamanlarında düşmanın, barış zamanlarında ise eşkıya saldırılarına maruz kaldığı görülmektedir. 1593 yılında Akkirman sancakbeyine gönderilen hükümden anlaşıldığına göre

¹⁷ BOA, A.DFE. d, 95, s. 5 (Evâil-i Şehr-i Receb 1049).

¹⁸ BOA, A.DFE. d, 95, s. 9.

¹⁹ BOA, A.DFE. d, 95, s. 10.

²⁰ BOA, A.DVN. SMHM. d, 31/hk. 162 (10 Ca 995).

²¹ BOA, A.DVN. SMHM. d, 38 hk. 133 (15 S 987).

²² BOA, A.DVN. SMHM. d, 38 hk. 140.

Tulça'ya büyük bir yağmacı grubunun saldırısı olmuş ve bölge önemli ölçüde tahrip edilmişti.²³ Bunun gibi eşkiya ve Kazak gruplarının saldırılarına rağmen Tulça, gün geçtikçe zenginleşti ve yerleşim yeri olarak nüfusu arttı. İskele gelirleri, XVIII. yüzyılda bir *mukataa* birimi olarak Akkirman, Özi ve Tulça civarındaki diğer kalelerin muhafız ve askerlerinin mevâcibleri için ocaklık olarak tâyin edildi.²⁴ XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Tuna üzerindeki iskeleler ve bunlara tâbi olan gelirler, bir *Mukataa Nazırı*'nin denetimindeydi. Söz konusu gelirler, genellikle kapudan ve vezir gibi askerî yöneticilerle kale askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamakta kullanılıyordu.²⁵

İskelenin sağladığı ekonomik ve lojistik imkânların yanında Tulça, Dobruca ve Tuna üzerindeki bölgeler gibi İstanbul'un zahire ihtiyaçlarının temini konusunda da mühim bir görev üstlenmişti. Karaharman, Balçık, Varna ve Mangalya gibi Tulça da, payitahtın *don yağı* ihtiyacının karşılanmasında depo görevi görmekteydi. İstabl-ı Âmire'nin hububat ve Tersane-i Âmire'nin yağ (revgân) ihtiyaçları bu bölgeden karşılanıyor²⁶ ve burada depolanan ürünler, deniz yoluyla İstanbul'a naklediliyordu.²⁷ Tulça, başkent'in zahire ihtiyacı kadar Azak ve Sohüm gibi uzak kalelerin askeri unsurlarının hububat ihtiyacının temininde de önemli bir liman bölgesiydi.²⁸ 1538 yılından itibaren İbrail ve Bender'in ele geçirilmesiyle Tuna'nın öte yakasında oluşan güçlü Osmanlı hâkimiyetinin ardından, Tuna boyları ve Karadeniz kıyılarının önemli transit merkezleri olan Özi, Kili, Bender, İbrail, Karaharman, İsakçı, Maçin ve Tulça iskeleleri, bölgenin en önemli gümrük bölgesi olan Akkirman ile ilişkilendirildi. Ayrıca gelirleri doğrudan baş defterdara bağlı *Baş Mukataâ Kalemi* tarafından denetlenirdi.²⁹ Karadeniz'in her bir bölgesinden gelen ticaret gemileri, Tuna ağzından girip bu iskelelere uğrarlardı. Gümrüğe tabi başlıca mallar ise hububat, un, canlı hayvan, et, tuzlanmış ve kurutulmuş balık, şarap, çeşitli kumaşlar ve kölelerdi.³⁰

²³ BOA, A.DVN. SMHM. d, 70 hk. 323 (27 C 1001).

²⁴ BOA, AE. SİBR, 4/382; 4/459.

²⁵ BOA, A.DVN. SMHM. d, 83 hk. 48 (Evâil-i Za 1136).

²⁶ BOA, AE. SMRD III, 4/345 (16 L 997).

²⁷ BOA, A.DVN. SMHM. d, 94 hk. (31 24 Za 1173).

²⁸ BOA, AE. SAMD III, 68/6841 (15 S 1140).

²⁹ Bakı Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVII Yüzyıl)*, Kitabevi, İstanbul 2003; Yusuf Halaçoğlu, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK, Ankara 2007, s. 80.

³⁰ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, Eren, İstanbul 2000, s. 246.

OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

2. Tulça Kalesi

Bir liman olarak öneminin yanı sıra, XVIII. yüzyıldan itibaren Karadeniz'in kuzeyinde ortaya çıkan Rus tehdidi, Tuna kıyılarının olduğu kadar Tulça'nın bir Osmanlı tahkimatı ve kalesi olarak da önemini arttırdı. Kalenin Sultan II. Osman tarafından Lehistan Seferi sırasında buradan geçerken inşa ettirildiğine dair bilgiler vardır.³¹ Çelebi'ye göre 1634 yılında Sultan IV. Murad tarafından tekrar inşa ettirilmiştir. Ona göre kale, Tuna kenarında alçak bir kaya üzerinde, dikdörtgen bir şekilden daha uzun kuvvetli ve taştan bir yapı olup çevresi 1060 adım yürüyüş mesafesindeydi ve güney bölgesinde küçük bir demir kapı vardı, etrafında ise hendek yoktu. Hisar içinde bir câmi, buğday ambarı, cephanelik ve Tuna'dan desteklenmiş bir su yolu vardı. Evliya Çelebi, Tulça'da 70 hanelik olmak üzere dizdar ile birlikte toplam 300 Osmanlı askerinin varlığından bahseder. Bu teferruatlarla birlikte kalenin, tam mahallinde inşa edilmiş uygun ve gösterişli bir yapıda olduğunu zikreder. 150 akçelik bir kaza olduğunu da ekleyerek *Beştepe* nahiyesinden kadısına yıllık 3 kese mal hasıl olduğunu vurgular. Öte yandan yerleşim birimi olarak Silistre Sancağı'na bağlı olup Kazak (Rus) saldırılarından korunması gerektiğini ifade etmekteydi. Tulça'nın Varoş bölgesi, saz ve hasır örtülü 600 Eflak, Boğdan ve Bulgar gayrimüslim hanelerden oluşuyordu. Dağlarında bağları ve nehirde balık avlayacak ağları, bal suyu meyhaneleri bulunuyordu. Gümrüğe yakın yerde bir cami ve kiremit örtülü taştan han ve dükkânları mevcuttu. Evliya Çelebi ayrıca şehrin hemen karşısında İsmail kasabası ile Tuna Nehri'ne bakan tarafındaki Yılan Adası'nı tarif etmekteydi. Onun ifadelerine göre bu bölge, ormanlık alan olup avlanılacak kuşları çoktu. Bu adada her sene 70-80 civarında sığır kesilirdi ve sivrisinekleri, Tatarcık sineği ve delem arısı o kadar çoktu ki gün batımından itibaren insanları ve atları helak ederdi. Şayet verdiği bilgilere itibar edilecek olursa Evliya Çelebi seyahatnamesinde İsmail, Kili ve Tulça kalelerinde mahkûm olan fahişelerin, cezalarının infazı için çıplak bir şekilde bu adaya konulduğu ve bir gece içinde helak oldukları ifade edilmekteydi.³²

Tulça Kalesi'nde XVII. yüzyılın sonlarında 167 yerli asker görev yapmaktaydı.³³ 1711 yılındaki Prut Seferi sırasında yapılan sayımda Tulça Kalesi'nde değişik çap ve ebatta 24 top, 900 adet humbara, 400 gülle, 1,5

³¹ Maxim, "Tulça", s. 361.

³² *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, (haz.) Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, Cilt V, Yapı Kredi, İstanbul 2001, s. 54-55.

³³ BOA, *D.BKL. d.*, 32209, s. 3-14.

kantar siyah barut, 41 adet tüfek gibi silah ve mühimmat bulunmaktaydı.³⁴ 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasındaki kayıtlardan anlaşıldığına göre, Tulça Kalesi'nde muhasara esnasında vuku bulan çatışmalarda *yerli kulu* askerleri hariç olmak üzere yeniçeri, topçu, cebeci, arabacı, mehteran, sipahi, sağ ve sol kol bölükleri ve silahdar gibi kapıkulu ocakları mensubu 433 asker ciddi derecede yaralanmış ve gösterdikleri gayretlerden dolayı taltif edilmişlerdi.³⁵ Rus ordusu, gerek Tulça gerekse İsakçı'ya girdiğinde, buralardaki ahâliyi nehrin karşı tarafında sürmüştü.³⁶ Yaklaşık bir sene sonraki taarruzda Osmanlılar, kale yanında bir tabya inşa edip 40 kadar top ile destekleseler de Rus ordusu, birkaç taktik ateş ile Tulça müdafilerini sazlık bölgelere çekerek pusuya düşürdü (1771)³⁷ ve yaklaşık bir yıl sonra tüm bölge Rus ordusunun eline geçti. Ruslar, Tulça'dan hareketle Babadağı'nı işgâl ederek Karasu bölgesine doğru hareket etme fırsatı buldu.³⁸ Tulça yerleşim yeri, 1768-1774 yılları arasındaki savaşta Rus ordusunun eline geçtiyse de 1774 Küçük Kaynarca antlaşması ile Osmanlılara iade edildi.

Tulça Kalesi 1787-1792 savaşlarında da Rus ordusu tarafından ele geçirilmişti (1790)³⁹ ve Ruslar, Osmanlıların geri almak için başlatacakları bir taarruza karşı kalenin etrafında geniş hendekler ve iki tarafında topraktan istihkâmlar inşa etmişlerdi.⁴⁰ İstilâ sebebiyle bölge ahâlisi yerlerini terk etmişti. Yaş Antlaşması ile tekrar Osmanlılara iade edilen Tulça'da, ahali savaş sonrasında geri dönmek üzere toplandıklarında üretim ve ticaret yaptıkları ekonomik kaynaklarının tükendiğine şahit oldular. Bu sûretle yerleşim yeri ahali, şehir imâr olunana kadar vergiden muâf tutulmalarını talep ettiler. Özellikle şehir merkezinin ciddi derecede tahrip olması ve bölgede nüfus oranının azalması, burada yapılacak imar ve inşa faaliyetleri ile tekrar şenlendirilmesini gerekli kıldı. Osmanlı yönetimi, bu konuda civar bölgelerde özellikle İsmail (*İzmayıl*) Kalesi ve Tulça şehrinin imarı için buradaki demografik yapıyı ve nüfusu güçlendirmeye destek olacak girişimlerde bulundu. Bu iki bölgenin bir an evvel tahkimi maksadıyla Kırım serhaddinden 400 hâne kadar muhacir, bölgeye sevk edilerek iskân edilmesi istendi ve şehir imar olununcaya kadar bunlar, derbentçi sayılacak ve

³⁴ BOA, *D.BŞM. d.* 1005-A (12 Ş 1123).

³⁵ BOA, *D.BŞM. d.* 4210 (28 Ra 1185).

³⁶ Ahmed Resmi Efendi, *Hülâsatü'l-İ'tibâr*, (haz.) Osman Köksal, Gazi Kitabevi, Ankara 2011, s. 79.

³⁷ Aynı yerde, s. 80.

³⁸ Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, TTK, Ankara 2006, s. 94.

³⁹ BOA, *HAT*, 30/1420 (28 R 1205).

⁴⁰ BOA, *HAT*, 214/11752 (H.1206).

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSİ:
RESMİ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

faaliyetler hızlanacaktı. Ayrıca yapılacak iskân ile muhacirler; avârız, nüzûl, celebkeşân ve sâir tekâlifden muâf tutulacaklardı. Kayıtlardan anlaşıldığına göre kademeli tedbirlerle gerçekten 400 hânelik Kırım muhaciri, 1794 yılına kadar bu bölgelere yerleştirildi.⁴¹ Bununla birlikte aynı serhad mensûbu 600 hâne kadar Kırım muhaciri, bahsi geçen aynı bölgeye gelip yerleşme arzusunda oldular. Ancak istila sebebiyle dağılan Tulça nüfusunu tekrar canlandırmak ve ayrıca İsmail Kalesi'nin onarımını hızlandırmak isteğinde olan İsmail Bina Emîni Seyyid Nûman'ın bu 600 hânelik muhacirin Tulça ve çevresine iskânı için yaptığı tavsiye, kabul görmedi. Silistre Valisi ve Tulça kadısına gönderilen emirde, Rumili ve çevresinden bölgeye zikredilen Tatar kabilelerin gelmek üzere oldukları haber alındığı bildirilmiş ve bunların özellikle Tulça'da iskânına müsaade edilmemişti. Gerekçesi ise daha önce buraya yerleştirilen ahalinin zaten çeşitli vergilerden muaf tutulduğu ve tekrar bu 600 hanenin bölgeye yerleştirilmesiyle daimi vergi uygulanmasının doğru olmayacağı Tulça'ya bağlı *Beştepe-i Gebrân*, *Beştepe-i Müslim*, *Somova*, *Barkeş*, *Karafatçe* ve *Sofular* gibi köylerin avârızhâneleri, menzilkeşleri ve köylerden kale muhafızı yazılanlar sayılarak reddedilmişti.⁴² XIX. yüzyılın ilk çeyreğine doğru ise Tulça ile birlikte Maçın, İsakçı, Hacıoğlu Pazarı, Köstence gibi yerleşim yerleri ve bunların tarım arazilerinin, Tatar kabilelerinin kadimi yerleri olan Bucak bölgesi gibi uygun şartlarının olmadığı vurgulanarak, yeni bir iskân faaliyetinin yerli ahaliye problem teşkil ettiği görülmektedir. Yerli ahâli, Tatar muhacirlerin kendi arazi ve merâlarında hâne, mesken ve köyler inşâ ederek muafiyet talebiyle vergilere muhalefet edeceklerini iddia ettiler. Esasen Osmanlı yönetimi, Tatar muhacirlerin buldukları yerlerde ahali olmayan merâlara ve ziraatla uğraşılmayan bölgelere hâne ve mesken inşa etmelerini ön görmüştü. Böylelikle tarımla uğraşacakların âşârını, hayvancılık yapanların âdet-i ağnâm gibi vergilerini toprak sahibine vermelerini ve bunun dışında geçit akçesi, dühân, mescid akçesi adıyla başkaca bir vergi talep edilerek rencide edilmemesini istemişti. Böylelikle bunların bölgeye uyum sağlayacakları düşünülmüştü. Tulça kazâsı da dâhil olmak üzere Tatar muhacirlerin iskân edildikleri mahaller, Silistre Sancağı dâhilinde olduğu için bunların hukuki işleri vuku bulursa, Silistre Vâlisi devreye girecek ve kabilelerin iş erleri, muhtarları, kazâ hâkimi ve nâhiye nâibi ile birlikte hareket edeceklerdi. Ölen

⁴¹ BOA, C.DH, 97/4822 (7 Şevval 1208); Bölgeye yerleştirilecek muhacirlerin vergiden muaf tutulması için gerekli hukuki altyapı, 1730'larda vergiden muaf tutulacak 40 nefer dertbentçi için Kütahya Livası örneğine dayandırılmıştı.

⁴² BOA, C.DH, 274/13658 (9 L 1208).

bir muhacirin terekisi ise yine Silistre valisi tarafından tahrir ve tanzim edilerek başka hiçbir yerden müdahale edilmeyecekti (1814).⁴³

3. Tulça Kalesi'nin Yer Değiştirmesi (XIX. Yüzyıl Başları)

XIX. yüzyıl başlarında cereyan eden 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde Tulça şehri tekrar Rus istilasına uğramış ve kaza ahalisi hayli perişan olmuştu.⁴⁴ 1812 yılında akdedilen antlaşma gereğince tekrar Osmanlılara iade edilmişti. Fakat bu antlaşma ile Tuna Nehri'nin öte yakasında bulunan İbrail, Yergöğü ve Kulle kaleleri hariç serhâddin önemli bölgeleri, Osmanlıların elinden çıkmıştı. Bunun için terk edilen hudut bölgelerine mukabil mahallerde metin ve müstahkem kaleler inşa edilmesi fikrinin Osmanlı devlet adamları tarafından revaç bulduğu olduğu anlaşılıyor. Buna göre Tuna'nın öte yakasında terk edilen bölgelerden Kili Kalesi'nin karşısındaki boğaza, İsmail Kalesi karşısında Tulça'ya ve Bender Kalesi'ne mukabil İsakçı'ya, Akkırman Kalesi'ne mukabil Maçın'e, Hotin'e mukabil Hırsova'ya güçlü kaleler zinciri ihdas edilecekti. Ayrıca Silistre, Niğbolu ve Rusçuk kaleleri de güçlendirilecekti.⁴⁵ 1813 tarihinde Eski Kili (*Kilia*) Kalesi'nin yeniden inşası ile birlikte Tulça Kalesi'nin bulunduğu mevki değiştirilerek tekrar inşa edilmesi için, merkezden bölgeye mimar ve mühendisler yollanarak keşif ve muayenesi yapılmıştı.⁴⁶ İstanbul'dan neccar, duvarcı, taşçı gibi ameleler gönderilirken,⁴⁷ Babadağı, Aydos, İzladı, Yenipazar, Ahyolu, Çardak ve Prevadi kazalarından da kalenin tahkimatını güçlendirmek için tedarik edilen malzemeler Tulça'ya ulaşmıştı.⁴⁸ Dolayısıyla Tulça Kalesi önemli bir onarımdan geçmiş, bu tarihe kadar istihkâmın bulunduğu mevki değiştirilmişti. 1817 Mart-Nisan ayları içerisinde kalenin inşasının bittiğine dair Kale Muhâfızı Mehmed Reşid Paşa'nın raporları⁴⁹ ve 1818 tarihinde buna işaret eden bazı bilgiler, *Eski Tulça Kalesi* ve *Yeni Tulça Kalesi* ifadeleri ile mevcut yerinden farklı bir

⁴³ BOA, CML, 40/1803 (17 M 1239). Yukarıda verilen 1814 tarihi, belgenin içinde geçen o tarihli düzenlemeyi ifade eden alımdır.

⁴⁴ Teferruatı için bkz. Gazzizâde Abdullatif Efendi, *Vekâyi'-i Baba Paşa Fi'ttârih*, (haz.) Salih Erol, TTK, Ankara 2013, s. 189-191.

⁴⁵ BOA, HAT, 985/41699 (28 Ca 1227).

⁴⁶ BOA, HAT, 1005/42332 (24 C 1228). “*Ve Tolcı kal'asının mahalli tebdil kılınması husûslarını vesâirenin inşâsı tasvib olunarak keşf ü mu'ayene olunmak için mukaddemâ me'mûr Ahmed Zeki Efendi ile mahsûs mühendis irsâliyle mârû'lbeyân inşâ olunacak kal'alar keşf ü mu'ayene itdirilerek...*”

⁴⁷ BOA, C.AS, 582/24529 (24 Rebiülahir 1331).

⁴⁸ BOA, C.AS, 218/9296 (25 Ş 1231).

⁴⁹ BOA, C.AS, 279/11593 (15 R 1232).

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

alana taşındığını açıkça göstermektedir. Binâ Emîni Bekir Efendi'nin arzına göre *Eski Tulça Kalesi*'nin yeri değiştirilmiş, yarım saat mesafede başka bir bölgede yeniden inşa edilmiş ve eski Tulça Kalesi dizdârı Yeni Tulça Kalesi'nin dizdarlığına tayin edilmişti.⁵⁰ Ancak yeni kale için su temin edilecek membaların azlığı, bu sorunun halli için çalışılmasını gerektirdi. Tuna Nehri'nin suyu toprak kazılmak suretiyle Varoş Mahallesi kenarından akıtıldı.⁵¹

XIX. yüzyıl başlarında Tuna boyunda mevcut kale-şehirlerin ciddi şekilde tamir ve tahkim edildikleri ve bu sebeple buralarda yaşayan ahalinin tamirat sırasında bir süreliğine yer değiştirdikleri görülmektedir. Tulça şehrinin yeni yerleşim yeri inşa edilirken, ahâlisi gerek istila gerekse yeni imar planı gerekçesiyle civardaki kale ve yerleşim birimlerine aktarılmıştı. İnşa süreci tamamlandıktan sonra halk, tekrar yeni yerleşim yerlerine dönmüşlerdi.⁵² Muhtemelen bugünkü Tulça yerleşim yerinin temeli de fiziki olarak bu tarihlerde atıldı. Şehirde yeni inşa edilen çevirme sistemi 6 tabyadan oluşup askeri olarak İsakçı muhafazasına benzer bir tertibat ile güçlendirildi. Her tabyaya başlarında ağa, alemdar ve çavuşları olmak üzere toplam 23 asker konuldu.⁵³ Savaş zamanlarında ise bu sayı artırıldı. 1819 tarihli kayıtlara göre kalede 11 müstahfız, 137 topçu ve 6 tabyada 172 asker olmak üzere, toplamda 320 yerli askerin mevcut bulundurulması ön görülüyordu.⁵⁴ 1826 yılı sayımlarında ise Tulça kale askeri personelinin mevcudu, 263 kişiden oluşuyordu.⁵⁵ Bu da askeri tarihte sürekli karşımıza çıkan kâğıt üzerinde formüle edilmiş ideal sayılara her zaman ulaşamadığı gerçeğini tekrardan hatırlatmaktadır.

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Tulça şehri, yeniden Rusların istilasına uğradı. Bölge muhafazasında görevli Potkalı Kazakları'nın sefer esnasındaki olumsuz halleri, bölgenin ve şehrin istilaya uğramasını kolaylaştırdı. Kazak hatman ve koşuyları, Hızırilyas Boğazı'ndan Tulça kazasının birçok köyüne uğrayarak buradaki Kazakları topladılar ve Rusların

⁵⁰ BOA, C.AS, 219/9348 (18 R 1233). “*Bu def’a eski Tolcu kal’ası terk idilerek yarım sa’at mesâfe mahalle bâ-irâde-i seniyye müceddeden inşâ olunan kal’a-yı cedid-i hâkâniye...*”

⁵¹ BOA, C.AS, 259/10778 (16 M 1239).

⁵² BOA, C.AS, 354/14652 (4 L 1233).

⁵³ BOA, HAT, 1544/19-2 (29 Safer 1234).

⁵⁴ BOA, D.BKL. d, 32760 vr. 2 -17; D.BKL. d, 32757 vr.2-7; D.BKL. d, 32758 (19 B 1234 vr. 2-7; D.BKL. d, 32761, (25 Ş 1234) vr.2-11; D.BKL. d, 32762, (27 Ş 1234), vr.2-7; D.BKL. d, 3275 (9 Ş 1234), vr. 2-5.

⁵⁵ BOA, D. BŞM. d, 9242 (22 C 1241/1 Şubat 1826).

Kalas tarafında kendilerine daha fazla güvence verdiklerini gerekçe göstererek buradaki dengeyi bozdular. Tulça muhafızı İbrahim Paşa'nın bildirdiğine göre bu bölgede bunların hiçbir şekilde orduya güven vermediği ifade edilmekteydi.⁵⁶ Moltke'ye göre bu savaşta Tulça Kalesi, İsmail Kalesi taraflarından gelebilecek Rus taarruzlarına karşı, köprübaşı vazifesi görmekteydi.⁵⁷ Kale ileri gelenleri ve ahalsinin muhasara esnasında Osmanlı merkezine verdiği bilgiler, savaşın Tulça'da ne şekilde cereyan ettiğini açıklar niteliktedir. 4 Haziran 1828 tarihinde Salı günü Rus ordusu çok sayıda top ve cephane ile birlikte başında bir general olan piyade ve süvari birlikleriyle kaleyi kuşattılar. Etrafına tabya ve metrisler ihdas ederek içlerine toplar yerleştirdiler. Gece-gündüz top ve humbaralarla şehir halkını tazyik edip kaleyi tahrip ettiler. Tulça Kalesi'nin muhafazası için en az 4.000 asker lazım olduğunu belirten kale askeri yöneticileri, bu sayının mevcut olmadığını Osmanlı yönetimine bildirdiler. Ayrıca Tulça muhafızı Vezir İbrahim Paşa mâiyetinde olan 450 kişilik askeri birliğin birçoğu da muhasara esnasında firâr etmişlerdi. Kalan askerin de yeteri kadar kalifiye olmadığı, çoluk çocuk ve silahsız oldukları da belirtilmişti. İlâveten yerli ahali, kalifiye olmamalarına rağmen 100 kadar askerle birlikte kalenin en mühim bölgesini muhafaza için seferber olmuştu. Kale askeri idarecileri şehrin müdafaa edilmesini güçleştiren ve istila gerekçesinin en mühim sebebinin, daha önce muhafız birliklerinin Tatar kabilelerine verildiğini ve bunların da çoğunun köylerde yaşadıklarını ve dahi muhasara sırasında firar etmelerine bağladılar. Bahsedilen asker ve mühimmat yetersizliğine rağmen Tulça da müdafiler, düşman askerlerinin tabya ve metrislerini zapt ederek onları bir saat mesafelik bölgeye uzaklaştırmayı başarmıştı. Rus ordusu, Tulça muhasarasının 15. gününde 15.000 asker ve 80 top ile şehri tekrar kuşattı. 27 gün mukavemet etse de Tulça Kalesi buna dayanamadı ve müdafaanın devam etmesi halinde içerdeki ahalinin perişan olacağı Ruslar tarafından bildirildi.⁵⁸ Kalenin teslimi konusu ise resmi evraklarda örneğine sıkça rastlamamıza ancak, genellikle böyle bir prosedür uygulanmadığını gösteren açık bir vesika ile belirlenmektedir. Buna göre şehri savunanlar, “düşmanın Müslüman bir şehre hücum edip galip gelirse, halkın katledileceği ve bundan korkulduğu için ahalinin bunları defetmeye gücü yetmezse, kaleyi düşmana terk etmek câiz midir?” şeklinde bir soru ile Tulça müftüsünden bir cevaz beklenmişti. Neticede böylesi bir durumda şehir halkının telef olmaması ve olabilecek bir

⁵⁶ BOA, HAT, 1087/44249-B (8 Za 1243).

⁵⁷ Baron Von Moltke, *1828 Seferi: Bulgarya ve Rumelide Ruslar*, Askeri Matbaa, 1932, s. 35-38.

⁵⁸ BOA, HAT, 1059/43533-D (1243).

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

katlin önüne geçilmesi için Tulça Kalesi'nin teslimine icâzet verilmişti.⁵⁹ Esasen kale komutanı ve müdafileri, müteakip zamanlarda kalenin teslim edilmesinin gerekçelerini merkezi yönetimin tepkisini çekmemek ve bu tepkiden kaynaklanan bir cezaya tabi tutulmalarının önüne geçmek için bu tarz bir hukuki belgeyi temin ederek kendilerini de sağlama almaya çalışmakta oldukları rahatlıkla ifade edilebilir.⁶⁰

Şehir Rus ordusuna teslim edildikten sonra, 1828-1829 savaşının ardından imzalanan Edirne Antlaşması ile tekrar Osmanlılara iade edilmiştir. Osmanlı idaresinde Tulça şehri, 1877 tarihine kadar muhtelif aşamalardan geçerek gerek muhassıllık gerekse kaimakamlık şeklinde organize edilen bir idari yapıda ve merkez olmak üzere teşkilatlandırılmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinin akabinde Berlin Konferansı kararları gereğince Tulça şehri, Osmanlılar tarafından terk edilmiştir.⁶¹

4. Tulça Şehir Planı (1850)

Osmanlı resmi evraklarında kartografik veriler, maalesef XIX. yüzyıla kadar pek de mevcut değildir. Yerleşim yerlerinin mahiyetini anlamlandırmayı zorlaştıran en önemli gerekçelerden biri, kuşkusuz zikredilen plan/kroki gibi kartografik verilerin yetersiz olmasıdır. Ancak XIX. yüzyıl Osmanlı verileri, bu manada az da olsa bir yoğunluk arz

⁵⁹ BOA, HAT, 1059/43533-E (1243).

⁶⁰ Tulça Kalesi'nin Ruslara Teslimine Dâir Fetva şu şekildeydi:

Minhu't-tevfik

Bu mesele beyânında e'imme-i hanefiyyeden cevâb budur ki

Harbi kefare bilâd-ı müsliminden bir kal'a üzerine müstevli olub gâlib olmağla katl ve sebyden hayf olunub ahâlisi def'e kâdir olmasalar kal'a-yı mezbûreyi redd ü edâ itmek üzere harbi kefare ile muvâde'a câiz olur mı? Beyân buyrıla

"El-cevâb (Türkçe tercümesi): Müslümanların müşriklere bir şey vererek anlaşma yapmaları zarûret hâlinde câizdir. O zarûret hâlîde; kâfirlerin gâlip olup Müslümanların öldürülmek ve esir edilmekten korkarak onlara mal verip nefislerini ve ahâlîlerini korumalarıdır. Bizim fakihlerimiz ve diğer fakihlerin görüşüne göre bunda beis yoktur. Çünkü helâki def etmek –her ne olursa olsun – vâcibdir. Bu helâkde; Müslümanların kuvveti olmayıp düşmanların onlara gâlip gelerek canları ve malları almasıdır. Peygamber Efendimiz "Nefsinden başka önce malını ver" buyurmuşlardır. Bu, kebirin fetvâsıdır. Gurre'de böyledir". Bkz. Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri, Başbakanlık Osmanlı Genel Müdürlüğü, İstanbul 2016, s. 231; ayrıca bkz. BOA, HAT, 1059/43533-E (1243).

⁶¹ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt I, TTK, Ankara 1953: Ayestefanos Antlaşması 19. Madde: "...Tulcu Sancağı yani Kili ve Sünne ve Mahmudiye ve İsakçı ve Tulçu ve Maçın ve Babadağı ve Hırsova ve Köstence ve Mecidiye kazalarile Delta adaları ve Yılan adası terk olunacaktır, s. 395-396.

etmektedir.⁶² Tulça şehir planı, XIX. yüzyıl başlarında kalenin yer değiştirmesini müteakip, aynı yüzyılın ortasında resmedilmiştir. Bu bakımdan sunduğu bilgiler, yerleşim yerinin topoğrafyasına dair kıymetli bilgiler sunmaktadır.

Plana göre Tulça limanı ardında kalan kıyı şeridinin; batıdan doğuya ve Tuna Nehri'nin Karadeniz istikametine paralel olarak şehrin iktisadi kapasitesine göre hinterlandı oldukça geniş ve işlek bir halde olduğu görülür. Bu güzergâhta limanı iktisaden doğrudan besleyen besleyen tesisler kalafathane, çok sayıda dükkân, balıkhane, çarşılar, değirmen, tabakhane gibi ticari işletmelerden oluşur. Doğu-batı istikametinde toplam kıyı şeridi, şehrin fiziki olarak küçük bir koy (haliç) şeklindeki iskele bölgesinin hemen ardında kaza merkezinde teşkil edilen mahkeme, müdür konağı, konsolosluklar gibi resmi kurumların kümelendiği Pazar Meydanı'nda birleşip güneye doğru geniş bir yol ayrımı oluşturarak iki ana bölgeye ayrılır. Bu geniş caddenin doğu tarafını; kıyı bölgesinde geniş bir alana yayılan Müslüman yerleşim yerleri oluşturur. Bölge, kuzeyden güneye ulaşımı kolaylaştıran Breslav Caddesi (bazen Breslava/Breslov) ile aynı istikamette nehre ve şehrin ana meydanı mesabesinde olan Pazar Meydanı istikametinde Sarıgöl Caddesi ile iki temel güzergâha ayrılır. Müslümanlara ait yerleşim yerlerinin dükkân, değirmen, çarşı, cami, hükümet konakları ve sair her türlü idari, sosyal ve iktisadi olarak yoğun bölgelerde birleştiği görülür ve en doğusunda karanın nehre doğru çıkıntı yaptığı fiziki bölgede ve yine bu yerleşim yerlerinin en batısını oluşturan meydan istikametinin bitiminde birer kabristan bulunur. Bu kıyı bölgesinin hemen art tarafı, Kazak yerleşim yerleri ve meydana doğru kiliseler ana güzergâhta biter. Güneyde Kazak Kilisesi'nden sahile doğru inen yol karantina bölgesine uzanır.

⁶² Kartografik verilerin değerlendirilmesi hakkında bkz. Hakan Engin, *Tuna Savunma Hattında Bir Osmanlı İstihkâmı: Askeri ve Mâli Yönleriyle İbrail Kalesi'nin Organizasyonu (1711-1829)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Cengiz Fedakâr, Edirne 2022.

OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER



Tulça Şehri (1850)⁶³

Şehrin merkezini ikiye bölen ve Pazar Meydanı'nda birleşen ana yolun batı bölgesi; kıyı şeridi hariç, dört ana cadde ile merkeze ulaşır. Garımüslim halkın yoğun ikamet yerleri olan bölgede, Müslüman yerleşim yerlerinde olduğu gibi Kazaklara ait yerleşim birimlerinin teşkili dikkat çeker. Bölge batıdan doğuya; Rum Çarşısı istikametinde Nemçe (Avusturya) Konsoloslugu'na uzanan yol ile birlikte hemen güneyinde yer alan İsakçı Caddesi ve güneybatı istikametinden Babadağı Caddesi ile Pazar Meydanı'na ulaşan dört ana güzergâha ayrılır. Batı bölgesi, Rum Çarşısı, Rum Kilisesi ve çok sayıda çarşı ve dükkânlardan oluşan ticari işletmelerle çevrilidir. Kıyı şeridi ise balıkhane, kalafathane, yeni çarşı gibi tesislerle iskeleye en yakın bölgeyi oluşturmaktadır.

⁶³ BOA, *PLK*, p, 825, (22 Receb 1266).

HAKAN ENGİN

Mayıs 1850 tarihli bir düzenleme ile yeni bir şehir planmasına gidildiği anlaşılan kaza merkezinde, askeri manada bölgenin emniyet ve asayişini sağlamak için üç büyük tesis ihdas edildiği görülür. Kıyı bölgesinden uzakta Müslüman yerleşim yerlerinin en güney kısımlarında bu askeri yapıların karakolhane şeklinde bina edildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 1: Osmanlı Kartografik Verilerinde Tulça Yerleşim Yerinin Birimleri

1	Garlabası	20	Mahkeme binası	39	Kabristan
2	Kalafathane	21	Dükkânlar	40	Kabristan
3	Yabancı gemiler için lenger mahalli	22	Avusturya konsolosluğu	41	Kazak Mahallesi
4	Dükkânlar	23	Mağaza	42	Kazak mahallesi
5	Dükkânlar	24	Mağaza	43	Kilise
6	Yeniçarşı	25	Mağaza	44	Dükkânlar
7	Balıkhane	26	Dükkânlar	45	Dükkânlar
8	Balıkhane	27	Dükkânlar	46	Breslav yolu
9	İskele bölgesi	28	Dükkânlar	47	Sarıgöl yolu
10	Karantina binası	29	Rum çarşısı	48	Çayır
11	Dükkânlar	30	---	49	Kazak kilisesi
12	Kaza Müdürü konağı	31	Rum çarşısı	50	Babadağı caddesi
13	Hamam	32	Dükkânlar	51	Kazak mahallesi
14	Müslüman Mahallesi	33	Dükkânlar	52	Saikçi caddesi
15	Cami	34	Dükkânlar	53	Satın alınacak arsa
16	Çarşı	35	Çarşı	54	---
17	Müslüman Mahallesi	36	Rum kilisesi	55	Tabakhane
18	Kabristan	37	Çarşı		
19	Müslüman Mahallesi	38	Pazar meydanı		

OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

5. Nüfus ve Temettuât Verilerine Göre Tulça Kazâsında
Demografik Yapısı (XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar)

5.1. Mahalleler ve Köyler

XVI. yüzyıl ortalarında Kânûni Sultan Süleyman döneminde yapılan tahrirde Tulça yerleşim yeri Hırsova kazâsına bağlı bir *karye* statüsünde olup 8 mahalle ile cemâat-ı müselleme ve cemâat-ı Kıpti olarak 10 yerleşim yerinden oluşuyordu ve tüm birimlerinde 451 *hâne* ve 229 *müccerred* (bekâr) ve 2 *bive* (dul kadın) yaşamaktaydı.⁶⁴ XVII. yüzyıl sonlarına doğru eldeki cizye evraklarına göre Tulça kazâsı artık bir kazâ statüsünü kazanmıştı ve *Nefs-i Tulça* (merkez) ile birlikte, ona bağlı 12 yerleşim biriminden ibaretti. Tulça merkez mahalleleri ise ayrıca belirtilmemişti. *Nefs-i Tulça*'da yaşayan gayrimüslimler 324 kişilik vergi mükellefi ile yerleşim yerinin en kalabalık nüfusunu oluşturmaktaydı. Bağlı karyelerde ise isimleri sonraki dönemlere ait kayıtlarda meçhul 4 köy dikkat çekmektedir. Nüfusun en yoğun ve kadim yerleşim birimleri ise Somova (صوم اوہ), Kataloyi (قتالوی/Cataloi) ve Barkeş (بارکش/*Parches*) köyleridir. Beştepe-i Eflak köyü sonraları sadece *Beştepe* (بشديه) köyü olarak isimlendirilmiştir. 1694 tarihli bu defterde, *Sofular*, *Ermenioğlu Kışlası*, *Somova*, *Kurban Dede*, *Kataloyi*, *Beştepe-i Eflak*, *Siyavuşzâde Mehmed Ağa*, *Yeniköy*, *Barkeş*, *Yodok?* ve ismi zikredilmemiş bir köyün kaydı geçmektedir.⁶⁵ Muhtemelen *Sofular*, *Ermenioğlu Kışlası*, *Siyavuşzâde Mehmed Ağa*, *Kurban Dede* ve *Yodok?* köyleri yerleşim yeri olarak sonraki tarihlerde yakın karyelerle birleştirildi ya da savaşlar, salgın hastalıklar veya eşkiya saldırılarına mâruz kalarak terk edildi. Komşu bölgelerle birlikte aynı tarihi içeren sayımdan anlaşıldığına göre, Tulça kazâsının gerek yerleşim birimleri ve gerekse gayrimüslim vergi mükellefleri sayısal olarak Maçın, Babadağı, Çardak Kili, Akkriman, Bender ve İbrail kazâlarından daha az bir nüfus yoğunluğunda sahipti.⁶⁶ 1768-1774 Osmanlı-Rus harbinden sonraki cizye evraklarında, savaşın getirdiği yıkımın etkileri hissedilmektedir. Nüfus yoğunluğu açık şekilde azalmıştır. Tulça merkezi,

⁶⁴ BOA, *TT. d.*, 483, s. 474-481 (H.953/Miladi 1546-1547). Osmanlı coğrafyasında demografik araştırmalara göre, hane başına düşen ortalama katsayının yaygın olarak 5 olduğu kabul edilmektedir. Zikredilen defterdeki bilgilere göre Tulça yerleşim yeri, yaklaşık olarak tahminen 2500 civarında bir nüfustan oluşmaktadır.

⁶⁵ BOA, *MAD.d.*, 1243, s. 84-94 (19 Ca 1105).

⁶⁶ Bu tarihlerde Tolcî kazâsı 941 gayrimüslim vergi mükellefinden oluşmakta iken diğer kazalar için bkz. BOA, *MAD.d.*, 1243 (19 Ca 1105), Maçın 1345 (s. 114), İbrail 1367 (s. 134), Kili 1803 (s. 155), Akkriman 1305 (s. 177), Bender 2037 (s. 222), Çardak 1313 (s. 272), Babadağı 4305 (s. 80).

yine *Nefs-i Tulça* olarak belirtilip mahalleler zikredilmemiş ancak *Perakende* nüfus ile birlikte sayılmıştır. Köyleri ise önceki deftere atıfta bulunarak zikrettiğimiz köyler mevcut olmayıp *Breslav*, *Beştepe*, *Somova* ve *Barkeş* karyelerinden ibarettir.⁶⁷

Yaklaşık bir yıl sonraki kayıta ise sadece *Nefs-i Tulça* ve *Breslav* köyü gebrân ve Yahudi vergi mükellefleri zikredilmiştir. Mahalle birimlerini izahı ise yapılmamıştır.⁶⁸ 1778 tarihinde ise Yahudi ve Ermeni nüfusun *Nefs-i Tulça*, *Somova*, *Barkeş*, *Breslav* ve *Beştepe* köylerinde yoğunlaştığı anlaşılır. Bir önceki sayıma göre merkezde *perâkende* olan vergi mükellefleri hariç tutulursa, Yahudi ve Ermeni nüfusunda artış olduğu göze çarpar.⁶⁹ 1780⁷⁰ ve 1781⁷¹ seneleri için eldeki dökümlerde mahalle ve köy isimlerinin farklılaşmasına, yerleşim birimlerinin isim değişikliğine rastlanmıyor. Ancak 1830 yılından sonraki cizye dökümlerinde ise *nefs-i Tulça* ile birlikte *Kışla*, *Barkeş*, *Somova*, *Kataloyi* ve *Subastı*? (صوباستی muhtemelen sonradan /Sopaklı/صوپاقلی) köylerinin vergi mükellefleri belirtilmiş, mahalleler ise ayırt edilmemiştir. *Subastı* köyü ismine, şayet gözden kaçırmadıysak ilk defa bu tarihlerde rastladık. İsmi ilk kez zikredildiği varsayımına dayanırsak, nüfus yoğunluğu dikkat çeker ve 1832 tarihli cizye mükellefleri *Tulça kazâsı* dâhilinde olan köylerin en yoğun gayrimüslim nüfusuna sahiptir. Ancak 1828-1829 savaşının etkisi, vergi mükellef oranlarındaki değişikliği açık bir şekilde göstermektedir ki bu duruma önceki bölümlerde değinildi. Fakat Tanzimat Fermânı'nın (Gülhâne Hatt-ı Humâyunu) ilanından sonraki süreçte yapılan sayımlar, daha belirgin ve detaylı bilgiler sağlamaktadır. Ayrıca bu sayımlarda ulaşılan nüfus yoğunluğunun bir önceki sayımlarda elde edilen bulgulara göre farklılığı dikkat çeker. 1844-1845 tarihli vergi tahsili için tutulan defterler dökümlerinde, kadimi yerler olarak bahsini ettiğimiz *Beştepe* (daha önce *Beştepe-i Eflak*) köyü *Tulça Kazâsı* merkezine bağlı bir *mahalle* şeklinde belirtilmiş bir yerleşim birimidir. Aynı vergi dökümlerinden anlayabildiğimiz kadarıyla *Beştepe Karyesi*, XIX. yüzyıl başlarına kadar karye statüsündedir. 1831 yılından itibaren yapılan sayımlarda ise bu durumu değiştiren herhangi bir bulgu mevcut değildir. Ancak önceki bölümlerde *Eski Tulça* ve *Yeni Tulça* ile kastedilen şehrin yer değiştirilmesi hususunu düşünürsek, bu durumun izâhati anlaşılabilir. Şöyle ki 1812 yılının hemen ardından *Tulça Kalesi* yani merkezi, savaş ve istila sebebiyle ciddi ölçüde

⁶⁷ BOA, D.CMH. d, 26871 (H. 1189).

⁶⁸ BOA, D.CMH. d, 26884 (H. 1190).

⁶⁹ BOA, D.CMH. d, 26894, s. 4-5, (H. 1192).

⁷⁰ BOA, D.CMH. d, 26915 s. 2-4, (H. 1194).

⁷¹ BOA, D.CMH. d, 26917 s. 2-4, (H.1195).

OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSİ:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

tahrip oldu ve şehir yarım saatlik mesafede bir istikamete doğru taşındı. Herhalde bu durumun gerekçisi olarak sunulabilir. *Beştepe* bölgesi bugün Mahmudiye (*Mahmudiya*) yakınlarda olup Tulça merkezine göre *Babadağı* ve *Razvan* (Razim) gölüne daha yakın ve daha güneydedir. Aynı tarihli defterde önemine dikkat çekmek istediğimiz bir husus ise merkezin yerleşim bölgelerine ait temel birimlerin artık daha belirgin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre Tulça merkezi, *Varoş*, *Çayırçı* (چایراچی), *Breslav* (برسلو/براسلوا), *Beştepe*, *Hüsnü Bey* mahalleleri ile birlikte *Kazak*, *Kıpti* ve *Ermeni* mahallelerinden oluşmaktadır. *Kazak* ve *Kıpti* mahalleleri Müslüman ve gayrimüslim olarak ayırt edilebilmektedir. Bağlı köyler ise *Kışla*, *Barkeş*, *Somova Kataloyi*, *Sopaklı* (صوپاقلی) ve *Ferekatçe* (فرهکتجه/*Frecatei*) olmak üzere 6 karyeden müteşekkildir.⁷² Yeni bir köy ismi olarak önceki kayıtlarda rastlayamadığımız *Ferekatçe* (*Frecatei*)⁷³ köyü zikredilmektedir. 1846 tarihli vergi tevziinde ise Tulça kazası *Varoş*, *Çayırbaşı*, *Beştepe*, *Kazak* ve *Nurişay* (نوری شای), *Kıpti* ve *Hüsnü Bey* (حسنی بك) mahalleleri ile birlikte *perâkende* nüfusa ait evraklar da belirtilmiştir. Ayrıca *Hüsnü Bey* Mahallesi'nde yabancı devletlerin tebâaları da yerleşik vaziyette görünmektedir. Yeni bir yerleşim birimi ise Tulça merkezinde *Nurişay* Mahallesi (نوری شای) olarak gösterilmektedir. Sonraki kayıtlarda ecnebi ve özellikle Avusturya reayası tarafından buranın yerleşime tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Bir önceki kayıtlarda *Çayırbaşı* olarak gösterilen mahalle ise Tulça merkezin batı tarafında yer almakta ve *Çayırçı* olarak zikredilmektedir. Önceki vergi kayıtlarından da anlaşıldığına göre *Breslav* (bazen *Breslava*) Mahallesi yoğun bir gayrimüslim nüfus ortalamasına sahiptir ve merkezin doğu tarafında Müslüman mahallelerinin güney kısımlarında yer alır. Yine *Barkeş*, *Somova*, *Ferekatçe* (*Frecatei*), *Kataloyi*, *Sopaklı* ve *Kışla* köyleri, bağlı karyelerdir. Merkezin en yoğun nüfus ortalaması *perâkendeler* hâriç tutulursa sırasıyla *Kazak* ve *Varoş* mahallelerinde; köylerde ise *Sopaklı*'dadır.⁷⁴ Tüm bu defterlerin verdiği bilgilerin sağladığı kolaylıkla, XIX. yüyl ortalarına gelince Osmanlıların vergi düzenlemelerine göre benimsedikleri Temettuat defterleri yani gelir kayıtları, bölgenin demografik ve ekonomik olduğu kadar onomastik olarak da bazı sonuçlara ulaşmayı sağlayabilmektedir. Ancak bu başlıkta üzerinde durduğumuz mahalle ve köy yerleşim birimlerinin oluşum ve ismen ne şekilde zikredildiğini anlamak olduğu için diğer hususlar, ilgili başlıklarda

⁷² BOA, ML. VRD. CMH. d, 395.

⁷³ Tuna Nehri'nin ve Tulça şehrine bağlı *Barkeş* ve *Somova* köylerinin güneyinde yer alır, *Babadağı* istikametine giden yol üzerinde batı istikametinde *Kataloyi* (*Cataloi*) yakınlarındadır.

⁷⁴ BOA, ML. VRD. CMH. d, 602 (3 R 1262).

zikredilecektir. Üzerinde özellikle yoğunlaştığımız defter, Hicri 1260 senesinin gelir ve vergi defteridir,⁷⁵ mahalle ve köyleri zikrederken bahsini ettiğimiz aynı tarihli vergi defterinden farklıdır ve sunduğu bilgiler daha sistematik ve düzenlidir. Buna göre Nefs-i Tulça 12 mahalleden oluşmaktadır. Tulça merkezi; *Varoş, Beştepe, Breslav, Çayır* (önce *Çayırıçi ve Çayırbaşı*), *İslam, Ermeni, Hüsnü Bey, Hüsnü Bey* (yabancı devlet reayalarının ihdası olan yeni bir mahalle aynı mahallede zikredilmiştir), *Kazak, Kıpti, Nurişay ve Yahudi* mahallelerinden oluşmaktadır. Bu son hâli ile Nurişay Mahallesi Nemçe reâyası tarafından *Hüsnü Bey* mahallesinin bir kısmı yabancı devlet reayaları tarafından yerleşim yeri olarak benimsenmiştir. Köyleri ise *Barkeş, Ferekatçe (Frecatei), Kataloyi, Kışla, Somova, Sopaklı ve Yeniköy* olmak üzere toplam 7 karyeden teşekkül etmiştir. Merkezde Müslüman ve gayrimüslimlerin içiçe sayıldığı bölge Kıpti mahallesidir. Köylerde ise *Kataloyi, Kışla, Ferekatçe ve Yeniköy*'de Müslüman ve Gayrimüslim halk birlikte yaşamaktadırlar.⁷⁶

Sonuç olarak Tulça'nın Osmanlı hâkimiyetine girdiği tarihten itibaren elimizdeki sayım defterlerine göre isimlerini zikrettiğimiz mahalle ve köylerden statik bir görüntü arzeden Somova, Ferekatçe (*Frecatei*) Barkeş (*Parcheş*), Beştepe, Kataloyi (*Cataloi*) ve Breslav isimli yerleşim birimleridir. Bunların bir kısmı mahalle iken köy, bir kısmı ise köy iken mahalle birimi haline gelmiştir. Sebebini daha önce de belirttiğimiz gibi savaş, salgın, kazak ve eşkıya baskınları ile XIX. yüzyıl başlarında şehrin yarım saat mesafe uzaklığa taşınması ile doğrudan ilgilidir.

5.2. Müslüman Nüfusun Kazâ Merkezi ve Köylerinde Dağılımı

1834 tarihli kayıtlardan, Tulça merkezinde ikamet eden Müslüman nüfusun çoğunlukla İstanbul, Babadağı, Silistre, Tırnovi, Zağre-i Atik, Rusçuk ve Dobruca bölgelerinden gelip gittiği anlaşılmaktadır. Her hâne halkını bu tarihli verilere göre aile ferdi olarak 1 ilâ 6 arasında değişebildiği ve kazânın merkez bölgesindeki Müslüman nüfus toplamının 395 olduğu görülmektedir. Hâne reislerinin çok farklı meslek grubundan olabileceği gibi kökeni en belirgin olanları da Müslüman Kıpti'lerdir ki bunların merkezde 40 mükellef olarak mevcudu gösterilmiştir.⁷⁷ Kırsalda Müslüman nüfus ise Kışla köyünde 32, Ferekatçe'de 43, Yeniköy'de 62 ve en yoğun yerleşim yeri

⁷⁵ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755 s. 1-367 (H.1260).

⁷⁶ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755; Kıpti Mahallesi için bkz BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12756 (H.1260).

⁷⁷ BOA, *NFS. d.*, 6578, s. 1-7, (11 N 1249).

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

olarak görülen Kataloyi’de 92 olmak üzere toplam 229 kadar vergi mükellefinden teşekkül etmişti. Demek ki 1834 sayımında tüm Tulça kazasında merkez dâhil olmak üzere toplamda 624 kişilik bir Müslüman nüfusu sayılmıştır ve kadınlar sayıma tabi değildir. Aynı verilerde dikkat çeken ilginç bir bilgi mevcuttur. Buna göre 1834-1837 yılları arasında bölgeye yukarıda zikredilen şehirlerden önemli ölçüde bir nüfus hareketi olmuştur. Ayrıca Müslüman nüfusun çocuk yaş ortalamasında olmak üzere yaklaşık benzer tarihlerde ciddi oranda bir ölüm vakası yaşanmıştır.⁷⁸ Tanzimat Fermânı’nın ilanından hemen sonra ise şehirde Tanzimat-ı Hayriyye usulüne göre yeniden bir sayım yapıldı (1841). Bu verilerden anlaşıldığına göre bu tarihte Müslüman vergi mükellefi nüfus olarak Merkez, Kışla, Ferekatçe, Kataloyi ve Yeniköy karyelerinde yerleştiler. Merkezdeki nüfus, diğer tüm köylerde yaşayan Müslüman nüfusundan daha fazla ve dolayısıyla bu nüfus grubunun şehir merkezinde daha çok kümelendiği neredeyse tüm sayımlarda açık bir şekilde görülmektedir.⁷⁹

Tablo 2: Tanzimat Reformları ve Sonrasında Yapılan Vergi Düzenlemesi ile Tulça Müslüman Nüfusu⁸⁰ (1841)

Mahalle/Köy	Perakende Vergi Mükellefleri ⁸¹	Perakende Vergi Meblağı (guruş)	Müslim Vergi Mükellefleri	Müslüman Vergi Meblağı (guruş)
Nefs-i Tulça	9 ⁸²	330	94	5.050
Karye-i Kışla			9	763
Karye-i Ferekatçe			20	1.760
Karye-i Kataloyi			20	1.763
Karye-i Yeniköy	1	56	24	1.264
Toplam	10	406	167	10.481

⁷⁸ BOA, *NFS. d.*, 6578, s. 8-18, (11 N 1249).

⁷⁹ BOA, *ML. VRD. d.*, 403 s. 1-8, (Gâye-i Mart 1257).

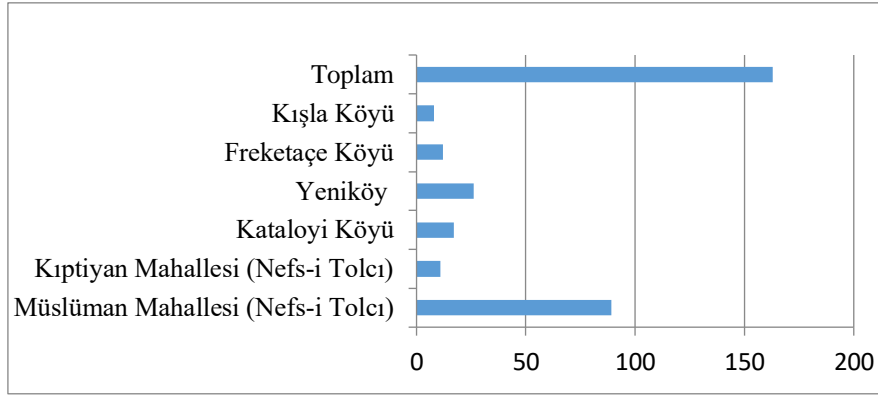
⁸⁰ BOA, *ML. VRD. d.*, 403 (Gâye-i Mart 1257).

⁸¹ Bu sayımda perakende nüfusunun dini aidiyeti belirtilmediği için toplam sayımı yanlış vermemek için burada belirtilmiştir.

⁸² Müslim ve gayrimüslim terzi, yemenici, ekmekçi gibi esnaflardan oluşmaktadır.

1844-1845 tarihinde Müslüman nüfusu, Tulça kazası merkezinde *Mahalle-i Ehl-i İslam* olarak belirtilen bölgede mütemekkin olup toplam 89 haneden ve yine merkezde (*Nefs-i Tulça*) Kıptiyân Mahalesi'nde 11 müslüman Kıpti hanesinden ibaretti.⁸³ Köylerde ise Kataloyi karyesinde 17, Yeniköy'de 26, Ferekatçe karyesinde 12, Kışla karyesinde 8 olmak üzere toplam 63 haneden teşekkül etmişti. Bu suretle kazanın hem merkez ve hem kırsalında toplamda 163 haneden bulunmaktadır.⁸⁴ Bu gayrimüslimlere göre Müslüman nüfus, yerleşim yerinin yaklaşık onda birini tekabül etmekteydi.

Grafik 1: Müslüman Nüfusun Kazâ Merkezi ve Kırsaldaki Dağılımı (Hâne Sayısı)



5.3. Gayrimüslim Nüfusun Merkez ve Kırsalda Dağılımı

1694 tarihli gayrimüslim nüfus sayımlarında Tulça kazası, merkez hariç olmak üzere 9 köyden oluşmakta ve bunların özellikle üzerinde durduğumuz dönemi ihtiva eden XIX. asra kadar önemli farklılıkları göze çarpmaktadır. Cizye sayımlarına göre merkezde 324, kırsal bölgelerde en fazla Somova köyü olmak üzere tüm Tulça kazası gayrimüslimleri toplamda 941 vergi mükellefinden oluşmaktadır.⁸⁵ Yakın bölgelerdeki kazalar ile karşılaştırıldığında, Tulça kazasının gayrimüslim nüfusu belirgin bir şekilde

⁸³ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12756 (H. 1260).

⁸⁴ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, s. 4-47.

⁸⁵ BOA, *MAD. d.*, 1243, s. 84-94 (19 Ca 1105).

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

daha azdır. Aynı tarihli sayımlarda Maçin 1345,⁸⁶ İbrail 1367,⁸⁷ Babadağı 4305,⁸⁸ Çardak 1313,⁸⁹ Bender 2307,⁹⁰ Kili 1803,⁹¹ Akkirman 1305⁹² gayrimüslim vergi mükellefinden oluşmaktadır. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşından sonra gayrimüslim nüfusunda doğal olarak ciddi bir azalma olduğu görülmektedir. 1775 yılı cizye muhasebesi için yapılan sayımda, az önce verdiğimiz rakamlara nazaren büyük ölçüde bir azalma söz konusudur. Buna göre 1694 cizye evraklarında 941 vergi mükellefi görülürken, 1775 sayımında bu sayı çoğunluğu *ednâ* cinsinden olmak üzere 283 vergi mükellefine düşmüştür. Ayrıca 61 vergi mükellefi, Tulça merkezi ve Hızır İlyas Boğazı *perâkende* gayrimüslim nüfusu statüsündedir. Muhtemelen bunun gerekçesi, savaş sebebiyle oluşan nüfus hareketinden kaynaklanmaktadır. Somova, Beştepe ve Barkeş köyleri eşit bir gayrimüslim nüfusuna sahip olduğu da görülmektedir.⁹³ Yaklaşık 6 yıl sonraki cizye sayımlarında ise Tulça merkezi ve bağlı karyelerinde bu sayı küçük bir artışla 306 vergi mükellefine ulaşmıştır. Yoğunluğu ise Tulça merkezi ve Somova köyüdür.⁹⁴ Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra bu usule göre yapılan sayımda (1841) ise gayrimüslim vergi mükellef oranı, Müslüman nüfustan gerek ferdî olarak gerekse vergi mükellefiyetliği bağlamında sayısal olarak ortalama 3 kat daha fazladır. Gayrimüslim yerleşiklerin nüfus yoğunluğu, bu tarihteki sayımda en fazla Sopaklı, en az ise Ferekatçe köylerindedir. Merkezde ise Beştepe başta olmak üzere neredeyse tüm mahalle birimlerinde görülmektedirler. Ancak kazânın genel nüfus dağılımlarına göre, gayrimüslimler 3 katı çoğunluğa sahip olmasına rağmen merkezde Müslüman nüfusla neredeyse eşit sayıdadır.⁹⁵

⁸⁶ BOA, *MAD. d.*, 1243, s. 114 (19 Ca 1105).

⁸⁷ BOA, *MAD. d.*, 1243, s. 134 (19 Ca 1105).

⁸⁸ BOA, *MAD. d.*, 1243, s. 80 (19 Ca 1105).

⁸⁹ BOA, *MAD. d.*, 1243, s. 272 (19 Ca 1105).

⁹⁰ BOA, *MAD. d.*, 1243, s. 222 (19 Ca 1105).

⁹¹ BOA, *MAD. d.*, 1243, s. 155 (19 Ca 1105).

⁹² BOA, *MAD. d.*, 1243, s. 177 (19 Ca 1105).

⁹³ BOA, *D. CMH. d.*, 26871, (5 B 1189).

⁹⁴ BOA, *D. CMH. d.*, 26915, s. 2-4 (5 B 1189).

⁹⁵ 1841 tarihli sayıma göre gayrimüslim nüfusu için bkz. BOA, *ML. VRD. d.*, 403, s. 8-24, (Gâye-i Mart 1257).

Tablo 3: Gayrimüslim Vergi Mükellefleri ve Vergi Oranları (1841)

Mahalle/Köy	Perkanede Vergi Mükellefleri	Perakende vergi meblağı (guruş)	Gayrimüslim vergi mükellefi	Gayrimüslim vergi meblağ (guruş)
Varoş Mahallesi	16	432	57	2.877
Breslav Mahallesi	14 ⁹⁶	338	52 ⁹⁷	3.530
Çayır Mahallesi			40 ⁹⁸	3.554
Beştepe Mahallesi	8	260	68	4.160
Hüsnü Beg Mahallesi	20	2290	30 ⁹⁹	2.590
Kazak Mahallesi	23 ¹⁰⁰	466	47 ¹⁰¹	1.132
Karye-i Kışla			27	1.447
Karye-i Somova			64 ¹⁰²	3.405
Karye-i Barkeş			36 ¹⁰³	2.222
Karye-i Ferekatçe			10	420
Karye-i Katalovi	2	24	63 ¹⁰⁴	2.538
Karye-i Sopaklı			108 ¹⁰⁵	5.264
Genel Toplam	83	10.926	539	36.962

1844-1845 tarihli temettuât defterinde¹⁰⁶ ise Tulça kazasında gayrimüslim nüfusunun en yoğun teşekkülü, merkezde neredeyse her bölgede mevcudu olan ve 196 hane olarak sayılan Kazak yerleşim yerlerinden oluşmaktadır. Kırsalda bu yoğunluk *Sopaklı Köyü* ile 213 haneden oluşan bölgededir. Müslüman nüfusa göre gayrimüslimler, az sayıda Yahudi ve Ermeni nüfus ile birlikte neredeyse 10 katı civarındadır. Merkezde Kazak Mahallesi hariç tutulursa, bu yoğunluk Müslüman yerleşim yerlerinin arka bölgesinde Breslav Mahallesi'nde 104, Hüsnü Beg mahallesinde yabancı devletlerin reayası olarak burada ikamet eden 45, Varoş Mahallesi'nde 98, Beştepe Mahallesi'nde 94, Çayır Mahallesi'nde 108 ve Nemçe reayası

⁹⁶ Kassab, demirci ve dikici esnafı olup aralarında 1 kazak mevcuttur.

⁹⁷ Çorbacı, balıkçı, yağcı gibi esnaflar mevcut.

⁹⁸ Nalbandcı, arabacı, bahçıvan, ahengir, bakkal, dülger, gibi esnaflar mevcuttur.

⁹⁹ Demirci, duhancı, kasab, ekmekçi, kürekçi.

¹⁰⁰ Meyhaneci, değirmenci, balıkçı.

¹⁰¹ Dülger, rençber ağırlıkta, yağcı, balıkçı, demirci.

¹⁰² Bağcı, kürekçi, rençber, bağcı, değirmenci, arabacı, çorbacı, aşçı, olup bağcı ağırlıktadır.

¹⁰³ Rençber, çoban, bağcı olup rençber ve bağcı ağırlıktadır.

¹⁰⁴ Arabacı mevcut olup Bulgar ve kazak reaya mevcuttur.

¹⁰⁵ Değirmenci, yapağıcı, rençber, çorbacı, çoba.

¹⁰⁶ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, (H. 1260).

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

tarafından Tulça'da ihdas edilen ve burada mütemekkin Nurişay Mahallesi'nde 45, Kıpti Mahallesi'nde 7, Ermeni Mahallesi'nde 9 ve Yahudi Mahallesi'nde 22 haneden toplamda ise Nefs-i Tulça'da 762 gayrimüslim hâne mevcuttur. Merkezin dışında kalan kırsalda ise Somova köyünde 56, Barkeş köyünde 41, Ferekatçe köyünde 11, Kataloyi köyünde 33 ve Sopaklı'da 213 olmak üzere toplamda 379 hâne gayrimüslim barınmaktadır. Gerek merkezde gerekse kırsalda gayrimüslim hane sayısı, daha önce belirttiğimiz üzere Müslüman nüfusun hane sayısı olarak yaklaşık 10 katı yani 1141 haneden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 4: Tulça Kazasının Gayrimüslim Nüfusunun Değişimi

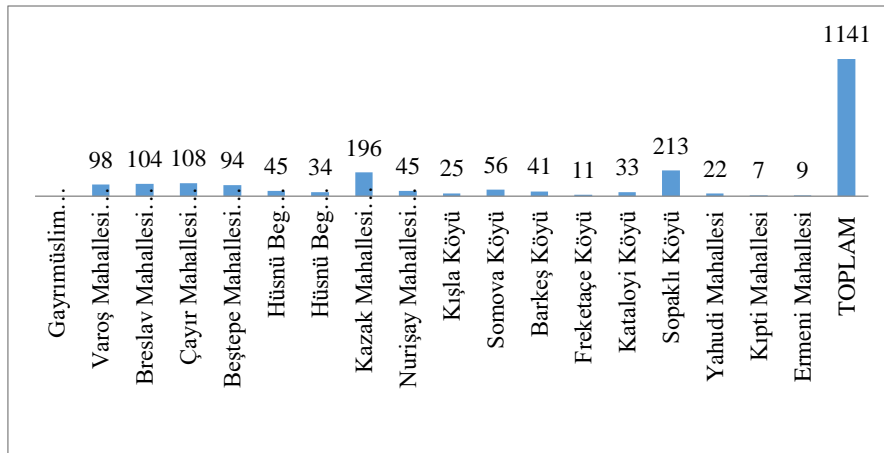
Tarih	Kaza Merkezi	Köyler	Toplam (Nefer)
1694	324	617	941
1775	61	222	283
1781	123	183	306
1844	958	514	1472

Bu yerleşim yerleri merkezde Müslüman nüfus ile birlikte şehrin doğu-batı istikametinde dağılım gösterebildiği gibi gayrimüslim yoğunluğunun Kazak mahalleleri hariç tutulursa batı bölgede daha yoğun olduğu göze çarpmaktadır. İsakçı yolu üzerindeki Çayır Mahallesi, ayrıca Beştepe, Varoş, Yahudi, Ermeni ve Kıpti yerleşim yerleri daha çok bölgenin batı istikametine yayılmıştır. Kazak nüfusu ise şehir merkezinin her iki bölgesine dağılım göstermektedir. Breslav Mahallesi'ndeki yerleşim ise Müslüman nüfusun teşkil ettiği doğu bölgesinin hemen ardında kalmakla birlikte, gayrimüslim unsurun en yoğun yerleşim bölgelerinden birini oluşturmaktadır. Nefs-i Tulça'da nüfus ve yerleşim birimleri bu şekilde iken kırsalda Yeniköy gayrimüslim nüfusu mevcut değildir. Buna rağmen Müslüman nüfus ise gayrimüslim nüfusa göre daha çok merkezde kümelenmiş olup, kırsal yayılma oranı gayrimüslim göz önüne alındığında reyaya göre 4 köyde birikmişlerdir ve hane sayıları gayrimüslimlere göre oldukça azdır. Gayrimüslim ve Müslüman nüfusu Kışla, Ferekatçe ve Kataloyi köylerinde birlikte ikamet ederken diğer köylerde Müslüman nüfus mevcut değildir.¹⁰⁷ Bundan sonraki sayımlarda ise kazada gayrimüslim artışı dikkat çekmektedir. Bu durum ise yerli ahalinin peyderpey sakin oldukları bölgelere tekrar yerleşmeleri ile ilgili muhtemel bir düşüncüyü öne

¹⁰⁷ Gayrimüslim nüfusunun dağılımı için bkz. BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, s. 51-366.

çıkarmaktadır. Ayrıca nüfusun azalması, savaşların getirdiği bir sonuç olabileceği gibi salgın hastalıklardan da kaynaklanabilmektedir. Ancak nüfusun artışı söz konusu olduğunda, savaş sonrası yerli ahalinin tekraren ikameti söz konusu olabileceği gibi, ciddi artışlarda Osmanlı Devleti'nin o bölgelerdeki toprak kaybıyla ilgili de olabilir. Kaybedilen topraklarda mevcut Osmanlı tebaası, haliyle Tuna'nın beri yakasına zorunlu bir göç hareketi içinde olduğu düşünülebilir. Nüfus bilgilerini verdiğimiz 1696 tarihinden itibaren yaklaşık 150 yıl sonra gayrimüslim nüfusun inişli çıkışlı bir istatistiği görülmekte ve bürokratik yazışmalar durumun bu şekilde olduğunu düşündürmektedir. Tanzimat reformundan sonra yapılan sayımlarda ve 1844-1845 tarihli verilerde vergi mükellefi sayısı nefer bazlı 1472 cizye evrakını bulmuştur. Ancak bu verilerde dikkatimizi celb eden husus, Tulça merkezinde 1844-1845 tarihli verilere göre daha önce karye ile ifade edilen idari birimler, merkeze bağlanarak mahalle statüsü kazanmıştır.

Grafik 2: Gayrimüslim Nüfusun Hâne Bazlı Dağılımı (1844-1845)



6. 1844-1845 Temettüat Verilerine Göre Tulça Kazası: Müslim ve Gayrimüslim Nüfusun Mesleki Uğraşları ve Tarımsal Üretim

6.1. Müslüman Nüfusun Merkezdeki Mesleki Uğraşları

Tulça kazâsı genelinde Müslüman nüfus ortalamasının çoğunlukla şehir merkezinde kümelendiği daha önce ifade edilmişti. Tanzimat reformu ile birlikte burada gelir ve vergi dağılımlarını gösteren, geniş bir şekilde bölgenin ekonomik olarak yapılacak analizine ciddi katkılar sağlayan

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

temettuat verilerine göre Tulça kazasında 1844-1845 tarihinde toplam 167 Müslüman hane mevcuttu. Bu hane oranının yarısından fazlası Tulça merkezinde ikamet etmekte, diğer haneler ise Kışla, Ferekatçe (Frecâtei), Kataloyi (*Cataloi*) ve Yeniköy karyelerinde yaşamaktaydılar.¹⁰⁸ Sayımlar, müslüman mahalleleri *Mahalle-i Ehl-i İslam* ve ayrıca aynı tarihli başka bir defterde *Müslüman Kıpti Mahallesi* olarak gösterilmektedir.¹⁰⁹ Kazak mahalleleri ise yerleşim yeri olarak Müslim hem de gayrimüslim yerleşim yerlerine dağıldıkları anlaşılmaktadır. Eldeki şehir planından anlaşıldığına göre nefsi Tulça'da *Ehl-i İslam Mahallesi* ile zikredilen bölgede yerleşik Müslüman nüfus, çoğunlukla merkezde Tuna Nehri kenarına yakın, Pazar Meydanı'nın doğu istikametinde ve Karadeniz'e doğru bölgede ikamet etmekteydiler. Müslüman Kıpti ve Kazak taifeleri de aynı şekilde bu bölgede mütemekkindiler. Bunlar, şehir merkezinde bakkal, içeriği belirsiz dükkân, berber, fırın gibi esnaf grupları, kahvehane işletmeciliği ve sayıca fazla olmasa da sandalcılık gibi işlerle meşgul olduğu görülmektedir. Sadece bakkal esnaflığı ile geçinen 7 hanenin 7 bakkal dükkânı mevcut olup, bunlardan birinin 3 diğerinin ise 1 berber dükkânı da mevcuttu.¹¹⁰ Bununla birlikte bakkal dükkânı işletmeciliği yapan farklı esnaf gruplarından olan hanelere de rastlanabilir. Tüm Ehl-i İslam Mahallesi'nde müslüman hanelerin işlettiği toplam 16 bakkal dükkânı mevcut olup, her bir dükkânın 400 ila 5.500 guruş, toplamda ise 16 bakkal dükkânın 19.400 guruşluk yıllık geliri vardı. Tüm mahallenin yıllık temettuatının 113.770 guruş olduğu düşünülürse, bu meblağın yaklaşık %17'sini oluşturması bakımından bakkal esnaflığının ortalama gelir dağılımında önemli bir yer işgal ettiği anlaşılır. Genellikle yalnız bakkal esnaflığı yapıp gelir kaynağı bu işletme olan müslüman esnaf grubunun iki istisna dışında başka mal varlığı veya işletmesi yoktur. Ancak doğrudan bakkal esnafı olmayıp işletmenin sahibi olanlar arasında aynı anda kahvehane, sandalcılık gibi meslekler yanında arıcılık, hayvancılık, bağcılık ve ziraatle uğraşan haneler de mevcuttur.¹¹¹

Esnaf grupları içinde doğrudan meslekle uğraşan 2 berber esnafı olup,¹¹² mahalle içinde toplam 6 berber dükkânı vardır. Her bir dükkânın ayrı ayrı 500 ile ortalama 1.750 guruşluk yıllık geliri tespit edilmiştir. Tüm berber

¹⁰⁸ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, s. 4-47, (H.1260).

¹⁰⁹ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12756 (H.1260).

¹¹⁰ Sadece Bakkal esnafı olanlar için bkz. Tablo: 1844-1845 Tarihli Tulça Temettuat Defteri, Hane 1, 3, 6, 8, 23, 63, 64, 80.

¹¹¹ Bkz. Tablo: 1844-1845 Tarihli Tolcu Temettuat Defteri, BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane; 2, 10, 11, 12, 16, 23, 79.

¹¹² BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane, 5, 39.

dükkânlarının yıllık geliri 8.400 guruş olup, mahallenin toplam gelirlerinin %7,3'ünü oluşturmaktadır. Berber dükkânlarının sahipleri berber esnafı olduğu kadar, aynı zamanda bakkal esnafı ve bezirgânlık mesleği ile uğraşan işletme sahiplerine de rastlanmaktadır.¹¹³ Mahalle içinde ayrıca bir Bezirgân (bâzârgân) olup bunun toplam 1.500 guruşluk yıllık geliri olan 2 adet bezir dükkânı mevcuttur.¹¹⁴ Mahallede ayrıca, çarşıda bir bâzdâr (kuşçu) esnafı olup üzerine herhangi bir dükkân kaydı yoktur.¹¹⁵ Yıllık geliri hizmetkârlık ya da çıraklık olarak belirtilenler kadardır. Balıkçılıkla uğraşan 4 hanenin de temel geçimi ve uğraşı bu meslek olmasına rağmen kahvehane gibi işletmelerle, arıcılık yapanları mevcuttu. Bunlardan bazılarının hanesinde bargir, dana ve sağmal inek¹¹⁶ gibi hayvanları da bulunuyordu.¹¹⁷ Bunun yanı sıra *Demirci* esnafı Ehl-i İslam mahallesinde mevcut olmayıp Müslüman Kıpti mahallesinde olduğu görülmektedir. 4 adet müslüman demirci esnafı olup, bunların yıllık geliri asgari düzeydedir. Şehir merkezinde tüm demirci esnafı müslüman ve gayrimüslim mahallerinde bulunmaktadır. *Dülger*¹¹⁸ esnafı ise müslüman mahallesinde sadece tek bir kişiden ibarettir. Başkaca hiçbir gelir kaynağı olmayıp, yaptığı işten dolayı yıllık 900 guruşluk bir gelire sahiptir. Marangozlok mesleğinin ise sadece bir hâne için uğraş alanı olduğu ve aynı zamanda bu marangoz esnafının bir kahvehanesinin de olduğu görülmektedir.¹¹⁹ Ayrıca Kalaycı esnafıyla 4 hânenin geçimini sağladığı ve ortalama yıllık 500 guruş gelir elde ettikleri anlaşılabilirlikte, her biri at, öküz ve dana gibi nakliyatta kullanılan hayvanlara sahiptirler.¹²⁰ Ehl-i İslam mahallesinin en yoğun esnaf gruplarından biri de kayıkçılıktı. Bu meslek 10 hânenin temel geçim kaynağıydı ve bunların toplamda 6 adet kayık/sandalı olduğu, her bir esnafın yıllık 800 ile 1200, toplamda 3880 guruşluk bir gelir sağladıkları anlaşılabilirlikte. Ayrıca bu esnaf grubunun ekilebilir tarımsal arazi, sağmal inek ve kısırak gibi geliri tesbit edilen ve ayrıca öküz, dana ve kısır inek gibi taşımacılıkta kullanılan hayvanlarının olduğu görülmektedir.¹²¹ Gıda ihtiyacının vazgeçilmez unsuru olan *Ekmekçi/Etmekçi esnafı* aynı

¹¹³ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 6, 8, 87.

¹¹⁴ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 87.

¹¹⁵ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 77.

¹¹⁶ Her bir baş sağmal inek için yıllık 20 guruş gelir sayılır. Dana, kısır inek, at ve sairden yıllık gelir sayılmaz ancak kısırak olduğu zaman yıllık 20 ile bazen 30 guruş gelir, hanesine kaydedilir.

¹¹⁷ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 21, 22, 37, 51.

¹¹⁸ Hernagi bir binanın kapı ve penceresinden başka ahşap kısımlarını yapan sanatkâr, neccâr. Bkz. Şemsettin Sami, *Kamûs-i Türki*, İstanbul, 1317, s. 632-633.

¹¹⁹ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 79.

¹²⁰ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 1, 4, 7, 11.

¹²¹ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 13, 19, 20, 30, 32, 54, 57, 60, 61, 75.

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

mahallede sadece 2 haneden ibarettir,¹²² ancak toplam 3 fırın müslüman mahallede bulunmaktadır. Diğer fırın işletmecisi *Kiracı* esnafındandır.¹²³ Doğrudan bu esnafa ait 2 fırın dükkânı olup yıllık geliri 500 ile 1.500 guruş arasında değişebildiği gibi, mahallede mevcut toplam 3 fırının yıllık geliri 2.000 guruşluk bir meblağdır. Müslüman mahallesinde 1 hânenin Fıçıçı esnafı olduğu ve bununla birlikte 1 dönüm bağ ile yıllık toplam 750 guruşa sahip esnaf,¹²⁴ 1 hânenin Kahveci esnafı olduğu ancak herhangi bir dükkâna sahip olmaksızın yıllık 900 guruşluk bir gelir elde ettiği görülmektedir.¹²⁵ 1 kişinin ise Kantarcılık ile geçimini sağladığı, yıllık 1.000 guruş geliri olduğu belirtilmiştir.¹²⁶ 2 hânenin ise şerbetçilik yaptığı anlaşılmaktadır.¹²⁷

Bu esnaf gruplarında başka *Ehl-i İslam* mahallesinde 2 tüccarın olduğu ve yıllık geliri 1.000 ile 2000 guruş arasında değiştiği anlaşıyor.¹²⁸ Ayrıca bir hane, zabıtalık mesleği ile geçimini sağlamaktadır.¹²⁹ 4 hane ise Balıkçılık mesleğini icra etmekteydi. Fakat aralarında kahvehane sahibi ve arı kovanı mevcut olanlar da vardı.¹³⁰ Merkezde Ehl-i İslam mahallesinin en yoğun esnaf grubunun Kiracılık olduğu görülüyor ve mahallede 15 hanenin geçim kaynağını oluşturuyordu. Yıllık 750 ile 900 guruşluk bir gelir kaynağına sahiptiler. Bu grup içinde bazı esnafın bağcılık, bazılarının da arıcılık gibi işlerle meşgul olduğu anlaşılmaktadır.¹³¹

Tulça merkezinde müslüman nüfusun 6 hanesi ziraat yaparak geçinmekteydi. Bunların toplam 158 dönüm tarım arazisi ve 2 dönüm bağ alanı olup yıllık 4.475 guruşluk sadece ziraat yaparak sağladıkları gelirleri mevcuttu. Ancak bunların içinde arı kovanları, sağmal hayvanları, kısrak ve nakliye hayvanlarına sahip olanların sayısı da yoğundu.¹³² Bağcılık, ana uğraşı olan ahâli sayısı ise sadece bir haneden ibaretti, fakat bu hanede oturanlar 1 kahvehane dükkânına da sahipti. Ana uğraşından ziyade yıllık gelirine en fazla katkısı olan, sahip olduğu 7 dönümlük bağ arâzisi değil,

¹²² BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 25, 47.

¹²³ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 35.

¹²⁴ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 40.

¹²⁵ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 38.

¹²⁶ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 65.

¹²⁷ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 55, 59.

¹²⁸ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 73, 88.

¹²⁹ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 76.

¹³⁰ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 21, 22, 37, 51.

¹³¹ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane, 43, 43, 45, 46, 48, 52, 56, 67, 68, 69, 72.

¹³² BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 15, 17, 18, 26, 53, 89.

kahvehane dükkânının geliri idi.¹³³ Tarım işlerinde çalışan ve rençberlik ile geçinen 2 hanenin yıllık geliri 500 ile 750 guruş arasındaydı ve kısmen nakliye hayvanları ve sadece 1 dönüm bağı olanlar mevcuttu.¹³⁴ Merkezde ayrıca bir tabib, mesleğini icra etmekteydi ve başka hiçbir gelir kaynağı mevcut değildi.¹³⁵ Yardımlarla geçimini sağlayan işsiz grubundan ise sadece bir hane mevcuttu.¹³⁶

1844-1845 sayımlarına göre merkezde müslüman mahallelerin mesleki uğraşlarının yoğunluğunu Kiracı esnafı oluşturmaktaydı. Ancak neredeyse her türlü meslek erbabına rastlamak mümkündü. Kendi mesleki eğilimini icra ettikleri gibi, farklı işletmelere de sahip oldukları anlaşılmaktadır. Merkezde tarımsal üretime katkı yapan müslüman nüfusunun toplam 160 dönüm tarla, 13 dönüm bağ arazisine sahip oldukları görülmektedir. Bununla beraber müslüman mahallesi hanelerinin gelir kaynakları arasında 64 arı kovanı, 9'u sağmal olmak üzere toplam 111 büyükbaş hayvan ve 1 değirmen ile arıcılık, hayvancılık ve tarımsal üretim alanlarına katkı sağladıkları tespit edilebilmektedir.

6.2. Müslüman Nüfusun Tulça Kırsalında Meslekî Uğraşları ve Tarımsal Üretime Katkıları

1844-1845 tarihli temettuat defterine göre Tulça kazâsı Müslüman nüfusunun, merkezde yerleşik hane sayılarına göre sayısal olarak daha düşük bir yoğunluğa sahip olduğunu ve kazâyâ bağlı köylerde ise Ferekatçe, Kataloyi, Yeniköy ve Kışla karyelerinde yerleşik buldukları belirtilmişti. Zikredilen yerlerde en fazla Müslüman nüfus yoğunluğu sırasıyla Yeniköy, Kataloyi, Ferekatçe ve Kışla karyelerindeydi. Bu bölgelerde nüfusun daha çok tarımsal üretim yaptıkları anlaşılmakla beraber, kiracı ve kasaplık gibi esnaflıkla uğraşanlarının olduğu kadar değirmencilik, arıcılık, büyük ve küçükbaş hayvancılık ve ayrıca hizmetkâr, bahçıvan ve rençber gibi uğraşlarla geçimini sağlayan Müslüman hanelerin olduğu görülmektedir. Tarımsal üretim alanları, müslüman nüfus grubunun en fazla sahip olduğu arazi miktarını göstermektedir ve 1.563,5 dönüm ekilebilir tarla arazisine sahiptirler. Nüfus yoğunluğuna göre en fazla sahip oldukları arazi Yeniköy karyesindeydi. Tüm bu köylerde toplam 41 dönüm bağ arazisine sahiptirler. Hayvancılıkta ise çoğunlukla büyükbaş daha fazla bir orana sahipti. 91 baş

¹³³ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 10.

¹³⁴ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 74, 78.

¹³⁵ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 49.

¹³⁶ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 83.

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSİ:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

sağmal büyükbaşla birlikte, çoğunlukla taşımacılıkta kullanılan 345 adet büyükbaş hayvan mevcuttu. Küçükbaş hayvancılıkta ise muhtemelen bölgenin coğrafi şartlarına göre fazla gelişmedikleri anlaşılmaktadır.

6.3. Gayrimüslim Nüfusun Merkezdeki Mesleki Uğraşları

1841 tarihli vergi gelir kayıtlarını gösteren defterlerde, Tulça kaza merkezinin gayrimüslim nüfus yoğunluğunu, Beştepe Mahallesi oluşturmaktaydı. Diğer yerleşim birimleri ise yoğunluk olarak sırasıyla Varoş, Breslav, Kazak, Çayır ve Hüsnü Bey mahalleleriydi. Vergi mükelleflerinin ve gelirlerin belirtildiği kadar mesleki dağılımdan fikir sahibi olabileceğimiz aynı defterde, 1841 tarihinde merkezde gayrimüslimler, çoğunluk olarak kasap, demirci, dikici, çorbacı, balıkçı, yağcı, nalband, bakkal, dülger, ekmekçi, arabacı, boyacı, tütüncü, kürekçi, aşçı, çoban, meyhaneci, dülger gibi mesleklerle meşguldü.¹³⁷

Tablo 5: Gayrimüslim Vergi Mükellefleri ve Vergi Oranları (1841)

Mahalle/Köy	Perkanede Vergi Mükellefleri	Perakende vergi meblağı (guruş)	Gayrimüslim vergi mükellefi	Gayrimüslim vergi meblağ (guruş)
Varoş Mahallesi	16	432	57	2.877
Breslav Mahallesi	14 ¹³⁸	338	52 ¹³⁹	3.530
Çayır Mahallesi			40 ¹⁴⁰	3.554
Beştepe Mahallesi	8	260	68 ¹⁴¹	4.160
Hüsnü Beg Mahallesi	20	2290	30 ¹⁴²	2.590
Kazak Mahallesi	23	466	47 ¹⁴³	1.132
Karye-i Kışla			27	1.447
Karye-i Somova			64 ¹⁴⁴	3.405
Karye-i Barkeş			36 ¹⁴⁵	2.222
Karye-i Ferekatçe			10	420
Karye-i Katalov(yi)i	2	24	63	2.538
Karye-i Sopaklı			108 ¹⁴⁶	5.264
Genel Toplam	83	10.926	539	36.962

¹³⁷ BOA, *ML. VRD. d.* 403 s. 8-24 (Gâye-i Mart 1257).

¹³⁸ Kassab, demirci ve dikici esnafı olup aralarında 1 Kazak mevcuttur.

¹³⁹ Çorbacı, balıkçı, yağcı gibi esnaflar mevcuttu.

¹⁴⁰ Nalbandcı, arabacı, bahçıvan, ahengir, bakkal, dülger, gibi esnaflar mevcuttur.

¹⁴¹ Kürekçi, ekmekçi, arabacı, balıkçı.

¹⁴² Demirci, duhancı, kasab, ekmekçi, kürekçi.

¹⁴³ Dülger, rençber ağırlıkta, yağcı, balıkçı, demirci.

¹⁴⁴ Bağcı, kürekçi, rençber, bağcı, değirmenci, arabacı, çorbacı, aşçı, olup bağcı ağırlıktadır.

¹⁴⁵ Rençber, çoban, bağcı olup rençber ve bağcı ağırlıktadır.

¹⁴⁶ Değirmenci, yapağıcı, rençber, çorbacı, çoban.

Tablo 6: Tulça Kazasında Hububat Üretimde Müslüman ve Gayrimüslim Dağılımı (XIX. yy)

MÜSLİM	Hâne sayısı	Hinta Aynı (kile)	Hinta Nakdi (gurus)	Şa'ir Aynı (kile)	Şa'ir Nakdi (gurus)	Mısır Aynı (kile)	Mısır Nakdi (gurus)	Çavdar Aynı (kile)	Çavdar Nakdi (gurus)	Erzen Aynı (kile)	Erzen Nakdi (gurus)	Alaf Aynı (kile)	Alaf Nakdi (gurus)	Nakdi Toplam (gurus)
Mahalle-i Ehl-i İslam	89	18	230,5	29	144,5	4	24	-	-	-	-	3	12	399
Kataloıy Karyesi	17	57,5	687	79	435	19	126	33,5	183	0,5	3	-	-	1.503,5
Yeniköy Karyesi	26	88,5	1.054,5	98	510	3	18	5	30	-	-	-	-	1.612,5
Ferakçe Karyesi	12	65	658	62,5	307,5	27	184	15,5	75	4	24	-	-	1.248,5
Kışla Karyesi	7	27	337,5	30	135	9	57	9	54	-	-	-	-	583,5
Kıpti Mahallesi	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
MÜSLİM TOPLAM	162	256	2.867,5	298,5	1.532	62	409	63	342	4,5	27	3	12	5.447
GAYRİMÜSLİM														
Tulça Varoş Mahallesi	98	56,5	731	65	290	13,5	69	14	48	-	-	-	-	1.138
Breslav Mahallesi	102	90	1.140	76,5	400	11	66	11,5	69	1	6	-	-	1.681
Çayır Mahallesi	108	134,5	1.667,5	82,5	415	5	30	29	177	1	6	-	-	2.285,5
Beştepe Mahallesi	92	135,5	1.568	98,5	487,5	34,5	207	34	204	-	-	-	-	2.466,5
Hüsnübeg Mahallesi	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hüsnübeg Mahallesi ¹	31	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kazak Mahallesi	196	80,5	1.009,5	60	302,5	50,5	296	57,5	315	11,5	69	-	-	1.992
Kışla Karyesi	25	68,5	864	59	295	14,5	87	29	174	-	-	-	-	1.420
Somova Karyesi	56	288	3.590,5	241,5	1.178,5	155	839	53,5	384	-	-	-	-	5.992
Barkeş Karyesi	41	96	1.199,5	76	381,5	75	480	53,5	327	-	-	-	-	2.388
Ferakçe Karyesi	11	14	175	15	75	24	144	10	60	-	-	-	-	454
Kataloıy Karyesi	33	43,5	539,5	34	185	35,5	207	3	36	-	-	-	-	967,5
Sopaklı Karyesi	213	612	7.617,5	413,5	2.058	236,5	1.437	19,5	95	-	-	62,5	250	11.457,5
Nurişay Mahallesi ²	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ermemi Mahallesi	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yahudi Mahallesi	22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kıpti Mahallesi	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
GAYRİMÜSLİM TOPLAM	1.134	1.619	20.102	1.221,5	6.068	655	3.862	314,5	1.889	13,5	81	125	250	32.242
GENEL TOPLAM	1.296	1.875	22.969,5	1.520	7.600	717	4.271	374,5	2.231	18	108	65,5	262	37.689

OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

1844-1845 tarihli temettuat sayımlarında ise gayrimüslim nüfusu Ermeni, Yahudi, Kazak ve Kıpti ahali dâhil olmak üzere merkezde 10 mahallede, kırsalda 6 köyde kümelenmişlerdi. Merkezin en yoğun gayrimüslim nüfusunu Kazak Mahallesi oluşturuyordu. Bunlardan geçimini balıkçılıkla sağlayanlar, diğer esnaf gruplarına göre oldukça yoğundu. 36 hânenin gelir kaynağını balıkçılık oluşturuyordu ve standart olarak yıllık 500 guruş kadar bir meblağı kazanıyorlardı.¹⁴⁷ Bir diğer yoğun meslek grubu ise kiracı esnafıydı ve balıkçılıktan sonra en yoğun esnaf grubuydu. 26 hane geçimini bundan sağlıyordu Bu esnaflardan bazılarının sağmal hayvanları olduğu gibi, her birinin 2 öküzü vardı ve yıllık gelirleri 600-700 guruş civarındaydı.¹⁴⁸ Bu mahallede 8 hane arabacı, her birinin mesleğinin şartlarına uygun olarak yük çekmede kullanılan 2'şer öküzü vardı ve yıllık gelirleri hemen hemen birbirine eşit olup 650 guruş kadardı. Hiçbir mesleki deneyimi olmayan ya da belirli bir mesleği olup bu işletmelerde hizmetkârlık yapan yoğun bir Kazak nüfusu vardı ve 39 hane geçimini bu şekilde sağlamaktaydı. Bunların yıllık gelirleri 500 ile 650 guruş olarak değişebilmekteydi.¹⁴⁹ Bunun yanında herhangi bir meslek erbabı olmayan fakat geçimini gündelik işlerle sağlayan ve *gündelikçi* şeklinde tarif edilen 5 hane mevcuttu.¹⁵⁰ Kazak mahallesinde değirmencilik ve bağcılık yaparak geçinen sadece 2 hane bulunuyordu. Bir değirmenin yıllık kazancı 600 guruş olarak belirtilmişti. Bağcılık ile geçimini sağlayan hanenin ise başkaca bir gelir kaynağı mevcut değildi ve üzerinde herhangi bir bağ arsası bulunmuyordu.¹⁵¹ Demirci, oduncu (hatab), ve dülger esnaf grubunun çoğunluğunu *dülgerci* mesleği oluşturmaktaydı. Mahalledeki 8 hane dülger, diğerleri ise odun ve demirci esnafıydı.¹⁵² 3 hane ise terzilik mesleği ile geçinmekteydi ve bu meslekten yıllık 500 guruşluk bir gelir elde etmekteydiler. Mahallede sadece tek bir fırın vardı, kasab ve bakkal dükkânları yoktu. Buna rağmen 7 adet meyhaneci dükkânı mevcuttu ve bu işletmeden her birinin yıllık geliri 500 ile 600 guruş civarındaydı.¹⁵³ Kazak mahallesi gayrimüslimlerinin ayrıca yoğun olarak

¹⁴⁷ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755. Kazak Mahallesi bkz. Hane 3, 4, 12, 30, 57, 66, 69, 76, 98, 99, 109, 112, 115, 116, 119, 127, 131, 132, 133, 134, 135, 136 vd.

¹⁴⁸ Örnek Kiracı esnafı için bkz. BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755; Kazak Mahallesi Hane 84, 89, 90, 97, 100, 113, 117, 128, 130, 137, 146 vd.

¹⁴⁹ Örnek Hizmetkârlık ile geçinen haneler için bkz. BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755; Kazak Mahallesi 7, 9, 10, 17, 19, 22, 23, 24, 26, 27 vd.

¹⁵⁰ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755. Kazak Mahallesi Hane 11, 13, 46, 106, 187.

¹⁵¹ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755. Kazak Mahallesi Hane 163, 15.

¹⁵² BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755. Kazak Mahallesi Hane 6, 16, 28, 32, 44, 48, 61, 70, 75, 122, 123, 172, 173, 174.

¹⁵³ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755. Kazak Mahallesi Hane 5, 29, 51, 86, 110, 111, 129, 154.

ziraat yaptıkları anlaşılmaktadır. 20 hanenin tarımsal üretim yaptığı anlaşılmaktadır. Bunlar, 2 ile 115 dönüm arasında değişen ve bu 20 haneye ortalama olarak 36 dönüm ekilebilir arazi düşen bir ortalamaya sahiptirler. Sadece tarlalardan çıkan mahsülden yıllık 19.630 guruşluk bir gelir elde etmekteydirler. Bunun yanı sıra bazı haneler toplam 12 dönümlük bağ arazisine sahiptir. Sağmal ve nakliye vasıtası olarak 47 büyükbaş hayvanı da beslemektedirler. Ayrıca ziraat erbablarına ait 3 *Rüzgâr Değirmeni* mevcuttu.¹⁵⁴ Bağcılıkla mesleğini icrâ ederek geçinen sadece tek bir hane olmasına rağmen, Rençberlik icra eden 23 kişi, hanesinin geçimini bu şekilde sağlıyordu. Bunların yıllık gelirleri ise 500 guruş olarak neredeyse eşitti. Rençberlerden sadece 2 hanenin tarım arazisi vardı.¹⁵⁵

Beştepe Mahallesi'nde ise gayrimüslim halkın yoğun mesleki eğilimlerinin başında ziraat gelmekteydi ve bu mahallede yaşayan 20 hane tarımsal üretim ile geçimini sağlamaktaydı. Toplam 818 dönümlük ekilebilir tarla, 22 dönüm bağ ve 161 adet büyük baş sağmal ve diğer büyükbaş hayvanları vardı. Yaklaşık 30.000 guruşluk sadece tarımsal üretimden elde ettikleri bir kaynağa sahiptiler. Bu ziraat erbabının tarımsal üretim ve hayvancılıktan farklı bir işletmeye sahip olanları, 2 bakkal dükkânı haricinde yoktu.¹⁵⁶ Çobanlık, bağcılık ve rençberlikle geçinen ise az sayıdaydı. Beştepe Mahallesi'nin diğer en yoğun iş gurubunu kiracılık oluşturmaktaydı ve 20 hane bu yolla geçimini sağlıyordu. Bunların ayrıca 11 dönüm bağ arsasına sahip oldukları ve 45 at, katır ve büyükbaş hayvanları oldukları görülmektedir.¹⁵⁷ Bunun yanında balıklıçılık ise 9 hanenin temel geçim kaynağıydı ve yıllık gelirleri 500 ile 2.000 guruş arasında değişmekteydi. Bu 9 haneden sadece 4 haneye ait sandalla, bazılarında ait çayır, ekilebilir tarla ve bağ alanları mevcuttu.¹⁵⁸ Bunun yanında berber, kasap, fiçici, sakacı ve çalgıcı esnafından bu mahallede birer hane mevcuttu ve bunlar, mesleklerine ek olarak 2 bakkal dükkânı, bir belirsiz dükkân, bir *meygede* dükkânına sahiptiler.¹⁵⁹

¹⁵⁴ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 8, 14, 33, 35, 42, 52, 62, 65, 67, 73, 74, 114 vd.

¹⁵⁵ Kazak Mahallesi rençberleri için bkz. BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 93, 94, 101, 102, 103, 104, 125, 138, 139, 141, 142, 145, 150, 180, 181, 182, 182, 188, 190, 191, 192.

¹⁵⁶ Bkz. Beştepe Mahallesi BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Hane 2, 6, 11, 13, 14, 19, 21, 22, 25, 28, 32, 38, 43, 49 vd.

¹⁵⁷ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755. Beştepe mahallesi Hane 7, 15, 16, 23, 24, 29, 33, 41, 44 vd.

¹⁵⁸ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755. Beştepe mahallesi Hane 4, 5, 30, 40, 47, 48, 73, 82.

¹⁵⁹ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755. Beştepe mahallesi Hane 26, 27, 34, 39, 60, 68.

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

Tulça merkezinin en kalabalık gayrimüslim mahallelerinden olan Breslav Mahallesi 104 haneden oluşuyordu. Mahallede arabacı, 2 aşcı, bağcı, bahçıvan, bekçi, berber, çapacı, çırak, demirci, ekmekçi, çoban, fırıncı, hatab, rençber, kürkçü, sakacı gibi esnaf grupları yoğun değildi ve 2 bakkal esnafı mevcuttu. 10 hane ise balıkçılık mesleği ile geçimini sağlamaktaydı. Herhangi bir mesleğe tabi olmayıp hizmetkârlık ve gündelikçi olarak çalışıp geçimini sağlayan vasıfsız işçiler de mevcuttu. Bununla birlikte meyhanecilik mesleği 2 dükkândan ibaret olup, 2 hane ise kasaplık yapmaktaydı. 10 hane ise yine diğer mahallerde olduğu gibi kiracılık mesleği ile ilgilenmekteydi. Ancak mahallenin en yoğun iş grubunu, ziraat faaliyetleri oluşturmaktaydı ve 24 hane, doğrudan tarımsal üretim yapmaktaydı. Bunlar, 503,5 dönüm tarla, 32 dönüm bağ üzerinde iş görmekteydiler. Sadece bir yılda tarımsal üretim ve bağcılıktan 11.451,5 guruşluk bir gelir elde etmekteydiler. Ziraat erbabının büyükbaş hayvancılıkta gelişmedikleri görülse de nakliye vasıtası olarak 91 nakil hayvanına sahiptiler. Arıcılık, değirmencilik ve küçükbaş hayvancılığa ait herhangi bir faaliyetleri de mevcut değildi.¹⁶⁰

Çayır Mahallesi'nde ise 108 hane gayrimüslim nüfusu mevcuttu ve bunların en yoğun mesleki grubu, 23 hanenin geçimini sağlayabildiği tarımsal üretimdi. 785 dönüm tarla, 21 dönüm bağ üzerinde üretim yapmaktaydılar. Ancak bu meslek grubu içerisinde meyhanecilik, fırıncılık, değirmencilik gibi işletmelere sahip olanlar da vardı. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın ise geliştiği görülmektedir. 136 adet sağmal ve diğer büyükbaş, 160 adet ise küçükbaş hayvana sahip oldukları anlaşılmaktadır. Mahallede bakkal, meyhane, abacı, sığırtmaç, kuş canbazı, dülger, fırıncı, değirmenci, kovacı, terzi gibi esnaf gruplarına rastlanmaktadır. 10 hanenin ise hizmetkârlık ile geçimini sağlayan vasıfsız işçilerden oluştuğu, rençberlik yapanların ise sayısını oldukça az olduğu gözlemlenmektedir. Kiracılık ise mahallenin en yoğun mesleki gurubunu oluşturuyordu. Bunların içinde bakkal, berber, meyhane, gibi işletmelere sahip olanlar olduğu gibi, her birine ait özellikle nakil vasıtası olarak büyükbaş hayvanın olduğu da görülmektedir.

Varoş Mahallesi ise yine en yoğun gayrimüslim nüfusun olduğu yerleşim yerlerinden biriydi ve 98 hane burada yerleşik vaziyetteydi. Çoğunluğu tarım erbabı ve balıkçılıkla uğraşıyordu. 412 dönüm ekilebilir tarla ve bağ üzerinde üretim yapılmaktaydı. Bazı tarım üreticilerinin arıcılık yaptığı görüldüğü gibi 110 büyükbaş hayvanın nakil vasıtasında kullanıldığı da anlaşılabilmektedir. Küçükbaş olarak da sadece keçi yetiştirilmekte,

¹⁶⁰ BOA, *ML. VRD. TMT. d*, 12755. Gayrimüslim Mahalle-i Braslov.

hergele ve tay gibi binek hayvanları sayıca oldukça fazla durumdaydı. Mahallede 3 *rüzgâr değirmeni* de mevcuttu. Balıkçılıkla uğraşan esnaf sayısı ise 14 haneden oluşup başkaca bir gelirleri mevcut değildi. 11 hane ise kiracılık mesleğiyle geçinmekteydi. Bunun yanı sıra mahallede arabacı, bağcı, boyacı, çömllekçi, dülger, oduncu, kayıkçı, meyhaneci, rençber ve terzi gibi esnaf grupları vardı. Arıcılık ise ortalama bir vaziyetteydi.

Tulça merkezde Ermeni Mahallesi'nde abacı, berber, kahveci, terzi gibi meslek gruplarının yanı sıra 4 tüccar bulunmaktaydı.¹⁶¹ Yahudi tebaa ise Ermenilere göre daha çoğunlukta ve 22 haneden oluşuyordu. Bunların içinde çizmeci, kalpakçı, terzi, kuyumcu ve saatçi gibi giyim kuşam işlerine yoğunlaşan mesleki gruplar ile tekeci, doğramacı gibi zümreler ve çoğunluk olarak da meyhaneci esnafı mevcuttu. Her iki zümrenin başkaca bir gelir kaynağının da olmadığı görülmektedir.

6.4. Gayrimüslim Nüfusun Kırsalda Mesleki Dağılımı ve Tarımsal Üretime Katkıları

1844-1845 sayımlarına göre Tulça kazasına bağlı 6 köyde toplam 379 gayrimüslim hânenin yerleşik olduğu görülmektedir. Bu köyler arasında en yoğun gayrimüslim nüfusu 213 hane ile Sopaklı köyü oluşturmaktaydı. Tüm Tulça kazası dâhilinde neredeyse en yoğun tarım erbabının ve tarımsal üretimin bu köyde olduğu söylenebilir. Sadece geçimini tarımsal üretimle sağlayan 134 hane ziraat yaparak geçinmekteydi. Ancak aralarında doğrudan tarım erbabı olmayıp, ekilebilir tarla bağ ve bahçeye sahip olan diğer esnaf grupları da mevcuttu. Sopaklı köyün de sadece ekilebilir tarımsal arazisi 3.853, bağlık ise 216, 5 dönüm olup diğer köylerin neredeyse 2-3 katı kadar bir alan oluşturmaktaydı. Tüm tarımsal arazininin yıllık geliri 137.730 guraştı. Bunun yanısıra hayvancılık oldukça gelişmişti. Büyükbaş sağmal 110, diğer büyükbaşlar 510 kadar olup küçükbaş hayvancılık ise yine diğer köylere göre oldukça gelişmiş bir durumdaydı. Küçükbaşların ortalama yarısı sağmal hayvanlardan oluşuyordu. Köyde ayrıca 4 değirmen bulunuyordu. Burada 12 hane ise balıkçılık yaparak gelir kaynağı elde ediyordu ve bunlara ait ekili arazi ve az sayıda büyükbaş hayvan da mevcuttu. Ayrıca çobanlık yapan ve çok sayıda küçükbaş hayvan sahibi olan 7 hanenin olduğu görülmektedir. Bağcı, kürekçi, terzi, sığırtmaç, meyhaneci, kiracı, keçeci gibi iş grupları olduğu kadar, 9 hanenin sadece hizmetkârlık yaparak geçim

¹⁶¹ Bkz. BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, Mahalle-i Ermeniyân-ı Nefs-i Tolcî.

OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER
sağladığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte köyde 6 adet meyhaneci dükkânı mevcuttu.¹⁶²

Somova köyünde ise toplam 56 hane mevcut olup neredeyse tamamı ziraat ile uğraşıyordu. 1.953 dönüm tarla ve 67,5 dönüm bağ üzerinde ekim yapılıyordu. Diğer grup ise *kiracı* esnafından oluşmaktaydı. Arıcılığın en gelişmiş olduğu bölge de Somova köyüydü ve toplam 350 kovan bulunuyordu. Büyükbaş hayvancılık orta seviyede olup (272 re's), küçükbaşları yaklaşık yarısı sağmal olmak üzere toplam 184 kadardı. Hayvan sayılarında özellikle Somova köyünde bir sene içinde önemli bir azalma olduğu görülmektedir. Bunun diğer köylerde aynı vaka ile cereyan etmemesi, muhtemelen burada temettuatın tutulduğu sene bir hastalıktan kaynaklandığı düşünülebilir.¹⁶³

Barkeş (*Parçeş*) köyünün en yoğun iş grubunu ve sahasını ziraat faaliyetleri oluşturmaktaydı. 41 hanelik toplam nüfusunun 27 hanesi ziraatle uğraşıyordu. Bunların ekilebilir 796 dönüm tarla, 59,5 dönümlük de bağ arsaları ziraat ve tarımsal üretime elverişliydi. Ziraat ve bağcılıktan 34.254 guruşluk bir gelir sağlanmaktaydı. Bunun yanında arıcılık, ziraat erbabının diğer bir iş kolunu oluşturmaktaydı ve toplamda 174 arı kovani bulunmaktaydı. Ayrıca 26'sı sağmal olmak üzere 186 adet büyükbaş, 50 adet at ve kısarak gibi hayvanları vardı. Köyde sadece tek bir değirmen mevcuttu. Barkeş'teki diğer önemli iş kolunu ise kiracılık oluşturmaktaydı ve 11 hane bu meslek ile geçimini sağlardı. Aynı zamanda bu grubun kısmen arı kovani, tarla ve yoğun olarak bağları vardı. 40 adet sağmal ve diğer büyükbaş, sadece 2 adet at ve kısarakları vardı. Balıkçılıkla geçimini sağlayan 3 hane mevcuttu ve bunlar, başka bir gelir kaynağına sahip değillerdi. Yıllık gelir miktarları ise 400 guruştı.¹⁶⁴

¹⁶² Bkz. BOA, ML. VRD. TMT. d, 12755, Karye-i Sopaklı Gayrimüslim.

¹⁶³ Bkz. BOA, ML. VRD. TMT. d, 12755, Karye-i Somova Gayrimüslim.

¹⁶⁴ Bkz. BOA, ML. VRD. TMT. d, 12755, Karye-i Barkeş Gayrimüslim.

Tablo 7: Tarımsal Üretim Alanlarında Müsüm ve Gayrimüsüm Dağılımları (XIX. Yüzyıl)

MÜSLİM	Hâne sayısı	Tarıla (dönüm)	Yıllık hasılat (gurus)	Bağ (dönüm)	Yıllık hasılat (gurus)	Yıllık hasılat (gurus)	Çayır (dönüm)	Yıllık hasılat (gurus)	Ekilebilir toplam arazi (dönüm)	Tüm ekilebilir toplam tarımsal araziye olan oranı (%)	Yıllık toplam hasılat (gurus)	Tüm yıllık hasıllata olan oranı (%)
Mahalle-i Ehl-i İslam	89	160,5	4.575	13	1.010	-	-	-	173,5	1,3	5.585	1,18
Kataloivi Karyesi	17	446	13.380	35	1.050	-	-	-	481	3,6	14.430	3,04
Yeniköy Karyesi	26	510	15.750	-	-	-	-	-	510	3,8	15.750	3,3
Ferakçe Karyesi	12	411	12.660	-	-	-	-	-	411	3,1	12.660	2,6
Kışla Karyesi	7	196,5	5.940	6	300	-	-	-	202,5	1,5	6.240	1,3
Kıpti Mahallesi	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	162	1.724	52.305	54	2.360	-	-	-	1.848	13,9	54.665	11,5
GAYRİMÜSLİM												
Tulcea Varoş Mahallesi	98	365	11.340	47	8.465	-	-	-	412	3,1	19.805	4,1
Breslav Mahallesi	102	528,5	16.320	66,5	18.120	-	-	-	595	4,4	34.440	7,2
Çayır Mahallesi	108	789	24.205	69,5	8.970	-	10	100	838,5	6,4	33.175	7
Bestepe Mahallesi	92	820	24.965	45	7.415	-	1	300	865	6,5	32.380	6,8
Hüsnübeg Mahallesi	45	-	-	14	1.500	-	25	150	14	0,1	1.500	0,3
Hüsnübeg Mahallesi (Düce-i Enebiye reayas)	31	-	-	3	300	5	-	-	8	0,06	600	0,1
Kozak Mahallesi	196	697	20.140	23,5	2.190	-	-	-	720,5	5,4	22.330	4,7
Kışla Karyesi	25	475	14.320	23	3.235	-	-	-	498	3,7	17.555	3,7
Somova Karyesi	56	1.953	58.315	67,5	9.350	-	-	-	2.020,5	15,2	67.665	14,2
Barçık Karyesi	41	797,5	24.085	78	13.209	-	-	-	875,5	6,6	37.394	7,9
Ferakçe Karyesi	11	153	4.685	-	-	-	-	-	153	1,1	4.685	0,9
Kataloivi Karyesi	33	308	9.375	-	-	-	-	-	308	2,3	9.375	1,98
Sopaklı Karyesi	213	3.853	114.780	216,5	22.950	-	-	-	4.069,5	30,7	137.730	29,1
Nürşay Mahallesi (Nemçe reayası)	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ermeni Mahallesi	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yahudi Mahallesi	22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kıpti Mahallesi	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	1.134	10.739	322.530	653,5	95.704	5	36	550	11.397,5	86,04	418.634	88,45
GENEL TOPLAM	1.296	12.463	374.835	707,5	98.064	5	36	550	13.245,5	%100	473.299	%100

**OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**

Kataloyi (*Cataloi*) köyünde ise 33 hane gayrimüslim olup bunların sadece 4 hanesi hariç tamamı tarımsal üretimle uğraşmaktaydı. Toplamda 308 dönüm tarla ve bağ üzerinde ziraat ve bağcılık yaptıkları anlaşılmaktadır. Küçükbaş hayvancılık (90), büyükbaş hayvancılığa göre (80) daha fazlaydı. Arıcılık ve balıkçılık gelişmemişti.

Sonuç olarak gayrimüslim nüfusunun köylerdeki hane sayısı ve bunların müslüman nüfusa göre oranları dikkate alınırsa, daha fazla tarımsal üretim yaptıkları aşikârdır. Gayrimüslim ahali, Müslüman nüfusa göre neredeyse iki kat daha fazla ekilebilir araziye sahiptirler. Yine müslüman nüfusa göre, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, arılık, değirmencilik daha yoğun vaziyetteydi.

Tablo 8: Köylerde Gayrimüslim Nüfusun Sahip Oldukları Tarımsal Arazi ve Hayvancılık

Tarla (dönüm)	Bağ (dönüm)	Çayır	Bahçe	Sağmal inek (re's)	Diğer büyükbaş (re's)	At (re's)	Kısırak (re's)	Arı Kovanı (adet)
7539,5	385	-	-	448	1030	80	220	501

Ekilebilir tarımsal arazi söz konusu olduğunda bile durum, önceki verilerden farksız değildir. Gayrimüslim ahâli, müslüman nüfusa oranla ekilebilir arazi üzerinde tarla için ortalama 6, bağcılık için 12 kat fazla alanda üretim yapmaktadırlar. Dönüm başına düşen hâsılat tarla ve bağlarda önemli oranda değişebilmektedir. Ancak ürünün hâsılat miktarı ve buna biçilen fiyatlandırma, ekilebilir tarlalara oranla bağcılıkta doğal olarak daha fazladır. Örneğin Kışla köyünde 27 dönüm tarlaya yıllık 810 guruşluk hasılat kaydedilmiştir. Bu, dönüm başına yıllık 30 guruşluk bir meblağı ifade eder. Ancak aynı hane 2 dönüm bağdan yıllık 325 guruşluk bir hâsılat elde etmekte ve dönüm başına 162 guruşluk bir hâsılat kayda geçmektedir.¹⁶⁵ Bu, mahsülün miktarından çok bahası ile ilgilidir ve çoğu zaman bu oran takip edilemeyecek kadar değişkendir. Toplam ekilebilir 13.245,5 dönüm tarımsal arazinin % 86 oranına ve vergi oranının yaklaşık % 85'ine gayrimüslim nüfus hâkimdir. Üretimin en yoğun bölgesi nüfusuna paralel olarak Sopaklı köyüdür ve buradaki tarım arazilerinin tamamına sadece gayrimüslim nüfus sahiptir.

¹⁶⁵ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, 12755, s. 239.

Sonuç

Tulça kazâsı, Osmanlı idaresinde ekonomik olarak liman gelirlerinin yoğunluk arzettiği bir yerleşim yeridir. XIX. yüzyılda Tanzimat reformu ile birlikte idari olarak değişikliğe uğrasa da kaza vasfını ve yerleşim yeri özelliklerini kaybetmemiştir. Genel manada gayrimüslim nüfusu şehirde çoğunluktadır. Müslüman nüfus ise kaza merkezinde daha yoğun olmakla birlikte sadece 4 köyde yerleşik vaziyettedir. Müslüman nüfus, şehir merkezinde tarımsal üretimle meşgul olmakla birlikte çeşitli esnaf gruplarını da oluşturmakta, köylerde ise çoğunlukla ziraat ile geçimlerini sağlamaktaydılar. Kazâ, Tanzimat reformuyla dört kaza birleştirilerek Kaimakamlık vasfını almış ve Tulça merkez kabul edilmiştir. Limanının işlek vaziyetinden dolayı Tulça'da sıkı karantina tedbirleri alınmış ancak buna rağmen şehir, çeşitli salgınların etkisinden kurtulamamıştır. Bu makalede Tulça'nın nüfus açısından değişimini mevcut verilere göre elden geldiğince irdelemeye çalışsak da bu konunun daha kapsamlı bir araştırmaya tabi tutulması gerekmektedir. Tuna üzerindeki liman kentlerinin önemli gelir kaynağı teşkil ettiği ve bu hususta Osmanlıların önemli düzenlemeler yaparak bu gelir kaynağını yinelenen savaşlara rağmen sekteye uğratmak istemediği açıktır. Şehrin 1806-1812 savaşılarından sonra Rus ordusu tarafından işgali ve tahribi, gerek şehir merkezinin fiziki yapısını gerekse köylerdeki tarımsal üretimi ciddi oranda düşürmüştür. Nüfus ise savaşlar sebebiyle sürekli olarak mobilize bir vaziyette olmuştur. Bu durumun engellenmesi için hem şehrin savunmasını kuvvetlendirecek hem de tahrip olan tarımsal üretim alanları için nüfusu ekilebilir topraklara sevk etmek maksadıyla aynı savaşın hemen ardından Tulça yerleşim yerinin mevkiî değiştirilmiştir. Bu sayede şehir ahâlisinin perişan olmaması ve üretime daha fazla katkı yapacakları düşünülmüş ve bu çabalar gerçekte imardan sonra yönetimin beklediği oranda karşılığını görmüştür. Değişen yerleşim birimlerinin bazıları karye statüsünde iken mahalle birimine dönüştürülmesi, bu yer değişikliğinin bir sonucu olmalıdır. Kurulan yeni yerleşim birimleri, daha önceki idari birimlerle karşılaştırıldığında, Yeni Tulça'nın gerçekten de gerek nüfus gerekse gelir kaynakları ve sağladığı vergi gelirleri açısından Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve maâli sistemine daha fazla katkı sağladığı görülmektedir. Ancak Tuna havzasında bulunan liman kentlerinin bu gelişiminden uzun vadede istifade edememiş ve Tulça kazâsı 93 Harbi'nden (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) sonra Osmanlı idaresinden çıkmış ve bağımsız Romanya'ya bağlanmıştır.

OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER
KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları (BOA)

Ali Emiri Tasnifi:

Ahmed III. (AE. SAMD. III) 68/6841.

Sultan III. Ahmed (AE. SMRD. III) 4/345.

Sultan İbrahim (AE. SİBR) 4/382, 4/459.

Muallim Cevdet Tasnifi:

Cevdet Askeriyye (C. AS) 582/24529, 218/9296, 279/11593, 219/9348, 259/10778, 354/14652.

Cevdet Dâhiliye (C. DH) 97/4822, 274/13658.

İbnül Emin Tasnifi:

İbnül Emin Mâliye (İE. ML) 10777, 40/1803.

Bâb-ı Âsafi Defterhâne-i Âmire Defteri (A. DFE. d) 1026.

Bâb-ı Âsafi Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM)

31, 70, 38, 38, 94, 83, 66.

Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT): 1005/42332, 985/41699, 1087/44249-B, 1544/19-2, 1059/43533-D, 1059/43533-E, 1059/43533-E, 214/11752.

Mâliyeden Müdevver Defterleri (MAD.d): 1243

Maliye Dâiresi Ve Bağlı Birimlerine Âit Defter ve Evrâklar:

Bâb-ı Defteri Başmuhâsebe Kalemî Defterleri (D.BŞM. d).

Bâb-ı Defteri Başmuhâsebe Evrâkı (D.BŞM.) 1005-A, 4210.

Bâb-ı Defteri Büyük Kale Emîni Defterleri (D.BKL. d) 32209.

HAKAN ENGİN

Bâb-ı Defteri Cizye Muhasebe Defterleri (CMH. d) 27294, 26871, 26884, 26894, 26915, 26917, 2687, 26915.

Bâb-ı Defteri Haslar Mukâtaası Kalemî Defterleri (D.HSK. d) 25589.

Bâb-ı Defteri Mevkûfat Kalemî Defterleri (D.MKF. d) 28280.

Bâb-ı Defteri Yeniçeri Kalemî Defterleri (D.YNÇ. d).

Bâb-ı Defteri Yeniçeri Kalemî Evrâkı (D.YNÇ).

Mâliye Nezâreti ve Bağlı Birimleri

Mâliye Nezâreti Vâridât Defterleri (ML. VRD. d) 403.

Mâliye Nezâreti Vâridât Temettuat Defterleri (ML. VRD. TMT. d) 12756, 12755, 12755.

Mâliye Nezâreti Cizye Muhâsbesi Defterleri (ML. VRD. CMH. d) 395, 602.

Nüfus Defterleri (NFS. d) 6578, 6578.

Tapu Tahrir Defterleri (TT. d) 483.

2. Araştırma Eserleri

Ahmed Resmi Efendi, *Hülâsatü'l İ'tibâr*, (haz.) Osman Köksal, Gazi Kitabevi, Ankara 2011.

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri, Başbakanlık Osmanlı Genel Müdürlüğü, İstanbul 2016.

Baron Von Moltke, *1828 Seferi: Bulgarya ve Rumelide Ruslar*, Askeri Matbaa, 1932.

Călători străini despre Ţările Române, vol. X, partea I, volum îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Academiei Române, Bucureşti 2000.

ÇAKIR, Baki, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, Kitabevi, İstanbul 2003.

EMECEN, Feridun M., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, İş Bankası, İstanbul 2015.

OSMANLI İDARESİNDE TULÇA (TULCEA) KAZÂSI:
RESMÎ KAYNAKLARA GÖRE DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPIYA DAİR
BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

ENGİN, Hakan, *Tuna Savunma Hattında Bir Osmanlı İstihkâmı: Askeri ve Mâli Yönleriyle İbrail Kalesi'nin Organizasyonu (1711-1829)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Cengiz Fedakâr, Edirne 2022.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt I, TTK, Ankara 1953.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, (haz.) Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, Cilt V, Yapı Kredi, İstanbul 2001.

Friedrich Wilhelm von Bauer, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, avec un Prospectus d'un Atlas Géographique et Militaire, publics par Monsieur de B***, À Francfort; et Leipsic 1778.

Gazzizâde Abdullatif Efendi, *Vekâyi'-i Baba Paşa Fi'ttârih*, (haz.) Salih Erol, TTK, Ankara 2013.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK, Ankara 2007.

IBRAM, Nureddin, *Dobruca'daki Müslüman Topluluğu ve Mânevi Hayatından Sayfalar*, Costanta 1999.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyala Tarihi (1300-1600)*, Eren, İstanbul 2000.

KARASU, Cezmi, "XVI. ve XIX. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan", *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Merkezi, No: 2, Haziran 2013, ss. 439-460.

KÖSE, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, TTK, Ankara 2006.

MAXİM, Mihai, "Tulça", *DİA*, Cilt 41, İstanbul 1999, ss. 341-345.

_____, "Ottoman Documents Concerning the Wallachian Salt in the Ports on the Lower Danube in the Second Half of the Sixteenth Century", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, C. II, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985, ss. 409-420.

HAKAN ENGİN

POPESCU, Anca, “Portul Tulcea în documente otomane din secolul al XVI-lea/ Tulcea harbour in 16th century Ottoman documents”, *Istro-Pontica 2: Studii și Comunicări de Istorie a Dobrogei Actele Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice “Istro-Pontica. Tulcea - 505 ani de la prima atestare documentară”*, Tulcea 2014.

ÜLKÜSAL, Müstecib, *Dobruca ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1966.